
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 10 06 11 011 7

ספריה כללית

רבי עובדיה מברטנורא

המסע לארץ־ישראל בשנת רמ״ח

2

סִפְרִיָּה כְּלָלִית

רבי עובדיה מברטנורה

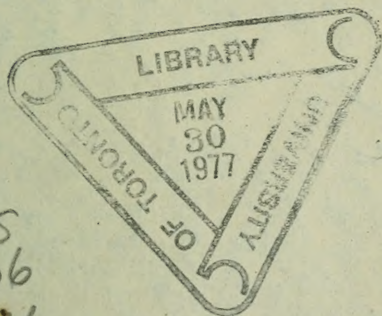
המסע לארץ־ישראל בשנת רמ"ז–רמ"ח

שני מכתבים
ונלוה אליהם מכתב שלישי מא"י
מאת נוסע אלמוני משנת רנ"ו

הוצאת־כלל
ברלין 1922 תרפ"ב

KLAL-VERLAG / BERLIN SW 68 / MARKGRAFENSTR. 73

LIBRARY
MAY
30
1977
UNIVERSITY
OF TORONTO

שלשת המכתבים הבאים בזה יצאו לאור בשנת תרכ״ב (1863) מתוך כתב־יד שמצא החכם שניאור זק״ש באוצר הספרים של אורי גינצבורג בפריז, ונדפסו ראשונה ב„יאהרבוך פיר די געשיכטע דער יודען אונ דעס יודענטהומס״, כרך שלישי, בצירוף תרגום אשכנזי והערות מאת אַרולף נייבויער. גם החכם זק״ש נתן שם לוח התקונים לכמה שגיאות שמצא בכ״י, ועוד נשארו מהן, אלא שלא חפצנו לשלוח בהן יד בהוצאתנו זו וסמכנו על המבין.

המכתבים תורגמו לצרפתית על ידי מ. שוואב בשנת 1866 וגם לאנגלית בשנת 1872. ואולם הטופס העברי־ של אותם המכתבים, הגם שקטעים ממנו נתפרסמו ע״י שטיינשניידר בספרו „יהודה וירושלים״ וגם נדפס בשלימותו בשנת 1886, הנה מעטים מאד בין קוראי עברית בזמנו שהגיע זה לידם, והוא גם כבר אזל משוק הספרים ונעשה ליקר המציאות, ולפיכך מצאנו לראוי לשוב להוציאו עתה במהדורא חדשה.

משלשת המכתבים ההם שנים נכתבו בידי רבי עובדיה מברטנורא בשנת רמ״ז — רמ״ח, והשלישי בידי נוסע אלמוני שבא לארץ ישראל בשנת רנ״ו, ובמכתבו הוא מזכיר את שמו של ר׳ עובדיה מברטנורא כבר בתור מרא דארעא דישראל, „שעל פיו ישק כל הארץ ובלעדו לא ירים איש את ידו״. ר׳ עובדיה

תקן תקנות נעלות להרמת המצב המוסרי והכלכלי של הישוב הקטן והנהיג סדרים חדשים לשום לו שארית בארץ.

ר׳ עובדיה מברטנורא[1]) נודע בכל תפוצות ישראל בתור המפרש של המשניות. פירושו זה נתקבל בכל שדרות העם כפירושו של רש״י לתנ״ך ולתלמוד. מזמן הבורו של „פירוש ברטנורא״ כמעט שלא היתה שום מהדורא של משניות, שפירוש זה לא נמצא בה. וכל המבארים של המשנה שבאו אחריו שמוהו להם לקו ועליו תמכו יתרות ביאוריהם וחדושיהם.

ובהיות שגדול שמו של האיש הזה בישראל מאד, אך למותר להרבות דברים, עד כמה חשובים הם מכתביו לנו בתור עדים חיים וקיימים למצב הקהלות וישוב הארץ בזמנו. המכתבים האלה, שכתב לאביו ולאחיו, נותנים לנו שרטוטים כוללים חשובים מאד — ואם גם מעטים הם — מחיי הקהלות שעבר עליהן, בלכתו למסעיו לארץ הקדושה, וביחוד ממצב הישוב הישראלי בארץ עצמה באותו זמן.

ישרת־לב ותום. בעלי המכתבים אינם מפליגים ואינם מגזימים. אינם מספרים דברים שלא ראו בעיניהם — ואם גם עינם אולי הטעתם לפעמים —. אין כאן דברים עשויים להרעיש לבבות. אין מבטאים מלאכותיים להלהיב לב השומע. תום ופשטות של ספורי המקרא מבצבצים מתוך המכתבים הללו. ועם כל זה אנו

[1]) חי באמצע המאה הט״ו למספר הנהוג ומת בירושלים סמוך לשנת 1500. הוא היה רב באיטליה בעיר ברטנורא ומשם יצא לא״י. ועל שם העיר הזו נקרא שמו ברטנורא.

מרגישים, שלב חי מרבר אלינו, לב שיש לו איזה רעיון קרוש, טמיר ומוצנע, שהוא מסתירו מעין רואים...
היה אז זמן גירוש ספרד. לא מעטות היו הרעות והתלאות אשר מצאו את בני ישראל באותן השנים, סמוך לשנת הגירוש ולאחריה. ולאלה הקרובים אל החללים וראי היה מה להגיד לנו על ארות אחיהם הנתונים בצרה. אבל הם ידעו להבליג על רגשת רוחם. בהשקט ובתם הם מספרים על מסעם לארץ הקרושה. רק על מסעם לארץ הקרושה. הרעיון הזה ממלא את כל חללו של עולמם...

„מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם?...". הארבות אף הן חרבות היו, הרוסות ושוממות. ובכל זאת אליהן נהו לבבות מקרוב ומרחוק. לא רבים היו כאלה שזכו למוש ממקומות מושבותיהם באותן הדרכים המשובשות. ויש אשר שמו לדרך פעמיהם ולמחוז חפצם לא הגיעו. אבל כלם מ ר ח ו ק ראו את הארץ, ואת הארבות העזובות שנשארו לפליטה... וכך היה הדבר הולך ונמשך בכל ימי הגלות הארוכה. רבים שאפו — ורק יחידים זכו לבוא.

ובין היחידים המעטים האלה, שזכו להציג כף רגלם על ארמת הקרש, בתוך שלשלת־היוחסין הזו, ששמות מזהירים כר' יהורה הלוי — על פי האגרה —, כהרמב"ן ועור, נעוצים שם כטבעות, יזהיר ככוכב גם שמו של ר' עובריה מברטנורא, שזכה גם להשתקע בארץ אבות ולהעשות אחר משומרי חומותיה ההרוסות.

„על חומותיך ירושלים הפקרתי שומרים,
המזכירים את ה'"...

יחידים כר׳ עובדיה מברטנורא הם שהיו בכל דורות הגלות שומרי חומות ירושלים, שומרי האש הקרושה של אהבת ציון, והם שסייעו לא מעט להשאיר ניר וזכרון לארץ אבות עד היום הזה.

יותר מארבע מאות שנה עברו מזמן מסעו של ר׳ עובדיה לארץ ישראל. — דור הולך ודור בא. ובכל דור ודור משמרת יוצאת ומשמרת נכנסת. המזכירים את ה׳ לא תמו...

ד.

א.

מכתב ר' עובדיה לאביו.

עוזי ומעוזי ומנוסי חלקי מהם[1], עיני ראבה מני עוני צרה ויגון תמצא בהפררי[2] מעמך, מאנה הנחם נפשי כי עזבתיך לעת זקנה וכלות כחך, וכי אחשבה כי נטשתי את שיבתך אבי אבי פלגי מים תרד עיני. האמנם אם לא אוכל כבדך לעמוד לשרת בשם ארוני, כאשר היה מן הראוי, אחרי גזר ה' על הפרידה ופניתי אל אשר פניתי — בזאת לבד אעבדך, להגיד לך מראשית אחרית ארחי ורבעי כל דרכי, ואעשה לך מטעמים כאשר אהבת מהורעת משפטי היהורים אשר בכל מרינה ומרינה עיר ועיר מן המקומות אשר דרכה כף רגלי בם וחוקותיהם והנהגתם עם הגוים אשר ישבנו בתוכם, כי כן צויתי באגרות הגיעוני מאתך ארוני אבי בנפ"ולי למוער הזה בשנה האחרת.

כאשר כיליתי מעשי בארץ מגורותי בעיר קשט"ילו בתשיעי באחד לחרש, משם נסעתי ועברתי ברו"מא ובאתי בנפ"ולי בשנים עשר יום לחרש ההוא, ושם ישבתי וגם שהיתי ימים רבים, כי לא מצאתי מעבר כרצוני, והתהלכתי בסלי"רנו ולמרתי שם כארבעה ירחים, לא בכסף ולא במחיר, ושבתי בנפ"ולי.

ובחרש הרביעי ביום הצום רמ"ז לפ"ק נסעתי מנפ"ולי באנית[3] מיס"ין בלא"נץ הגרולה והטובה, ונפש

---

[1] מה' (?) — [2] כב"י: בהפרידי. [3] בכ"י: באניות.

אדם מן היהודים אשר היינו בתוכה תשעה, ושהינו חמשה ימים עד בואנו בפלי״רמו, כי לא היה לנו רוח. ופלי״רמו היא העיר הגדולה וראש מלכות ציצי״לייה, ובה בעלי בתים מן היהודים כשמונה מאות וחמשים, כולם מקובצים ברחוב אחד במיטב הארץ, והם בעלי מלאכות חרשי נחשת וברזל ונושאי סבל וכל עבודה בשדה, ובזויים לעיני הגוים, להיותם כולם קרועים ומזוהמים, וכרוחב דינר זהב בגד ארום צריכים לשאת על לבם לסימן. ואנגר״יאה של מלך כבדה עליהם מאד כי מוכרחים הם ללכת לעבודת המלך לכל אשר תתחרש שם עבודה כגון משיכת הדוגייאות ליבשה ועשיית הסוללות או זולת זה. וכי יהיה באיש חטא משפט מות או מכות ויסורים ימיתו ויסרו אותו היהודים. והדלטורין שם ביהודים רבים מאד, ועבירה נעשית להם כהתר, ומלשינים זה לזה בכל יום תמיד ולא יתבוששו. וכי יהיה איש שונא לרעהו ימצא עליו עלילות דברים אשר לא נהיו ולא נבראו. וכאשר יבוקש הדבר ולא ימצא אין מכלים למלשין על זה, כי במשפטי הארץ ובנימוסיה לא יענש[1]) המלשין את חבירו, כאשר לא יוכיח על פניו דרכו. גם באיסור הנידה מקילין מאד ורוב הארוסות תבאנה הרות לחופה. זולתי ביינם של גויים זריזים ומחמירים מאד, כי באחד שנשכר לגוי להביא לו יין ממקום למקום, ראיתי שהפסירוהו את שכרו, והיו אומרים לנרותו אם לא שהיה שוגג. והבית הכנסת אשר בפלי״רמו אין כמוהו בכל הארץ. ובחצר בית הכנסת החיצונה שם הגפנים מורלים על גבי עמודים של אבן, לא נראה כגפנים ההם: חמשה זרתות במדה

---

[1]) בכ״י: יעניש.

מרדתי עובי הגפן האחר. ואחר ירדו במעלות של אבן בחצר העזרה אשר לפני בית הכנסת. והיא מוקפת אכסדרה מג׳ רוחותיה עם כסאות גדולות, ששם ישבו כל האנשים אשר לא יחפצו ליכנס בבית הכנסת לאיזה סבה שתהיה, ושם באר[1]) נאה והרורה ברוח הרביעית פתח שער הכנסת. ובית הכנסת רבוע במרה ארבעים באמה ארכו וארבעים רחבו. ולפאת קדמה מזרחה ההיכל בנין של אבנים יפה כעין קפ״ילה, כי לא ישימו ספרי תורה בארון, כי בהיכל מונחים על דף עץ עם נרתיקם[2]) ועטרותיהם בראשיהם ורימונים של כסף וברולח בראשי העמורים ארבעת אלפים זהב; ספרו לי היהודים שהיא היום שומת הכסף והברולח ורקמת הזהב אשר בתוך ההיכל. ולהיכל שני פתחים נגבה וצפונה, ושני נאמנים מן הקהל ממונים עליהם לסגור ולפתוח, ובאמצע הכנסת מגדל עץ, היא התיבה ששם יעלו החזנים להתפלל. וחמשה חזנים מושכרים היום לקהל ההוא, ומתפללים בשבתות ובימים טובים בקולות ובניגונים עריבים, לא ראיתי כהם ליהורים בכל המקומות שעברתי. אכן בחול מועטים הם הבאים לבית הכנסת ונער יכתבם. ולשכות רבות יש סביב בית הכנסת, כגון לשכת ההקרש, ששם מטות מוצעות לחולים ולנכרים הבאים מארץ רחוקה ואין להם מקום ללון, ולשכת מקוה[3]) מים, ולשכת הברורים גרולה ויפה, ששם ישבו למשפט ולהתיעץ על עסקי רבים; כי שנים עשר ברורים עושים הקהל ההוא בכל שנה ושנה, ויש להם כח מאת המלך לשים מסים ועולים, ולענוש נכסים ולאסור. והיה הרבר הזה למוקש ולאבן נגף

[1]) בכ״י: בארה. [2]) בכי: נרתיקו. [3]) בכ״י: מקום.

לעם ההוא, כי יקומו בני נבל גם בני בלי שם וילכו אל משנה המלך ויקדמו פניו במנחה, למען הקים אותם להיות ברורים, וכאשר יתנו הכסף וקמו כל הכנסות[1] בית הכנסת והכנסות הקהל אשר יפלו תחת ירם, ויתנו אל משנה המלך ושריו, למען יחזיק את ידם ויעשו כרצונם ויגדילו לתת עול ברזל על צואר העם. ותהי חטאת הברורים גדולה מאד בזה, כי יצעקו העניים מפני הלוחצים אשר ילחצום כל היום, ותעל שועת העיר השמימה.

ראיתי בפלי״רמו, כי ימות להם מת מביאים ארונו בעזרה אשר פתח בית הכנסת, והחזנים מספידים אותו שם ואומרים עליו קינות. וכי יהיה המת אדם חשוב ובפרט תלמיד חכם, מביאין ארונו תוך בית הכנסת, ומוציאים ספר תורה ומניחים אותו על אחד מארבע פינות התיבה, וארון המת למטה כנגדו, ומספידים ומקוננים לו שם, וכן לארבע פינות התיבה, ואחר מוציאין אותו לקברו אל מחוץ לעיר. ובהיותם פתח השער מתחילים החזנים קול רם: שמעו זאת כל העמים, וכל המזמור כולו ומזמורים אחרים בקול רם עד בואם לבית הקברות. גם ראיתי בליל יום הכיפורים ובליל הושענא רבא אחר שסיימו תפילת ערבית פותחים הנאמנים שני שערי ההיכל צפונה ונגבה ויושבים שם כל הלילה עד הבקר, ובאות הנשים משפחה משפחה להשתחות ולנשק הספרי תורות, ובפתח האחר יכנסו ונכחו יצאו, וכל הלילה זאת נכנסת וזאת יוצאת. ובהרבה דברים חלוקים על המנהגים שלנו, כי הם קורין את שמע בקול רם כולו, וכן בכל ארץ מצרים, ובכל ארץ ישראל.

---

[1] בכ״י: ההכנסות.

וביום הכפורים אין שליח צבור מפסיק באמצע התפילה לומר סליחות, אלא אחר שהשלים תפילתו מתחיל בסליחות, ונופלים על פניהם בכל תפילה ותפילה ביום הכפורים, ובתשעה באב מזכירים ויעבור יותר ממה שאנו ביום הכפורים ובשמחת תורה עושים דברים אשר נלאיתי לכתבם.

הייתי בפלי״רמו משנים ועשרים בתמוז רמ״ז עד שבת בראשית רמ״ח. ובבואי שמה בקשו ממני הברורים שאדרוש בשבת קרוב למנחת הערב, וכן עשיתי והתחלתי לדרוש להם בשבת של ראש חורש אב רמ״ז. ונתנני ה׳ לחן בעיניהם, עד שהוצרכתי על כרחי לדרוש בכל שבת ושבת. והיה הדבר הזה לי למוקש, כי אני באתי לפלי״רמו ללכת לסרג״וזה[1]) אשר בקצה ארץ ציצי״לייה, כי שמעתי שם יבואו הדוגייאות וויניציי״אני בעת ההיא ההולכות בבר״וטי[2]) קרוב לירושלים, והמה שכרו עלי יועצים להריחני, וידברו אלי כזבים וברוב חלומות והבלים ומשאת שוא ומרוחים השיאוני גם יכלו לי וכציפורים הנאחזים במצודה עכבוני שם עד עברו הדוגייאות דרך סרג״וזה והלכו למו, ואברתי המועד הטוב ההוא בעניין רע, ונשארתי שם דורש אל המתים והנשים והטף בכל שבת ושבת קרוב לשלוש שעות קודם המנחה. ודרשתי כנגד המלשינים ובועלי[3]) הנרות וכיוצא בהם, ואמרו אלי הזקנים, כי רבים שבו מעון, ומדי היותי שמה חדלו המלשינים בהם — לא ידעתי אם ישובו לכסלה. האמנם כל ימי צבאי לא איחל לשבת בין עם אשר אהבת נפשם יאהבוני ויכבדוני, וינשאוני היהודים היושבים בפלי״רמו, כי כאשר יעשו הגוים האלה לקדושים

[1]) סיראקוס. [2]) בירות. [3]) בכ״י: בעלי.

שלהם כן עשו לי. ודלת העם אמרו, כי ה׳ שלחני ורוחו, ורבים בקשו מבגדי מעיל וצניף לזכר, והאשה אשר הגיעה למרריגה שתיכנס ותרחץ החלוק שלי יאשרוה בנות. ובכל צר האפשר חשבו חשבונות רבים שאתיצב עמהם לפחות שנה תמימה, ואמרו שאגדיל שכרי כאשר אעמיק שאלה. ולא שמעתי לקולם, כי לבי היה לבא אל המנוחה ואל הנחלה.

וערב חג הסוכות רמ״ח באה והגיעה גלי״אצה דפר״נצא [1]) בפלי״רמו נכונה ללכת באליס״נדרייה ובה היה האיש המעולה כמר׳ משולם מבולט״ירנה ונערו, ושמחתי מאר לקראתו וארחתי לחבורה עמו. ובליל מוצאי שבת בראשית נכנסנו ברו״גייא וממחרת השבת בצהרים יצאנו מפלי״רמו. וה׳ נהג רוח טובה כל היום ההוא וכל הלילה. הבוקר היה ואנחנו קרובים לפא״רי דמס״ינה [2]). ועברנו הפא״רי בשלום ובאנו תוך מסי״נה ביום השני בצהרים. ומסי״נה היא סחר הגוים ואליה אניות יבאו מאפסי הארץ כי היא יושבת על הפא״רי באמצעיתו, אשר שם אניות יהלכון ממזרח ומערב. ואין כנמל (כפו״רטו) בכל הארץ, כי האניות הגרולות והרמות יבאו על שפת היבשה, ואינה גרולה כפלי״רמו וגם אין לה מעיינות טובות כפלי״רמו, אמנם יפה ובצורה היא מאר. בה כארבע מאות בעלי בתים שוכנים בדרך ברחוב שלהם, והם עשירים מיושבי פלי״רמו וכולם בעלי מלאכות ויש בהם סוחרים. ולהם בית הכנסת ואכסררה מגולה באמצעה ומכוסה מארבע רוחותיה, ובתוך בית הכנסת באר מים חמים. והנהגת

---

[1]) אנית־משוט צרפתית. [2]) מגדל־מאור על יד מְסִינָה להורות דרך לעוברי ים.

היהורים בה בעניין הברורים אשר בוררים עליהם בכל שנה ושנה ובשאר הדברים כעין הנהגת היהורים מפלי״רמו. וראיתי בחופה שנעשתה בהיותי שמה, שהוציאו את הכלה אחרי ברכו שבע ברכות, והרכיבוה על הסוס ברחוב העיר, וכל הקהל עוברים לפניה ברגליהם, והחתן באמצע הזקנים, ולפני הכלה אשר היא לבדה על הסוס נערים ובחורים וילדים, ואבוקות רולקות בירם, וצועקים לפניה קול גרול, עד שרימיתי שתבקע הארץ לקולם, ומקיפים בפרשת דרכים ובכל מבואות היהורים. והגוים רואים ושמחים כנגדן, ואין פוצה פה ומצפצף.

בי״א במרחשון נסענו ממס״ינה ללכת אל רות״וס[1] וניתוספו עלינו בספינה אחר עשר נפש מיהורים, סוחר אחר מצוק״ארי עם נערו ושלשה יהורים רצענים מסר״גווה ויהורי אחר ספררי עם אשתו ושני בניו ושתי בנותיו. ועמנו אנחנו אשר היינו ברוגייא בתחלה כל נפש ארבע עשר. ועברנו כל הפא״רי לשלום, כי מס״ינה באמצע הפא״רי היא יושבת. ועברנו הגו״לפו מווינציאה ונכנסנו באר״צי פלי״גו[2]), והאר״צי־פלי״גו מלא איים רבים, כי קור״פו וקנר״יאה וניגרופ״ונטו ורו״תוס וציפ״ריאה[3]) מן הא״רצי־פלי״גו יחשבו, כי שלש מאות איים אומרים שיש לאר״צי־פלי״גו בין הנושבות ובלתי נושבות. והלכנו ברוח מצויה ארבעה ימים, וביום הרביעי לעת ערב הפך ה׳ את רוח הים והשיבנו אחור בסופה וסערה, ונסתרנו מזעף הים באי אחר במקום אשר בהרים כעין נמל עשוי בידי שמים. וההרים ההם מלאים חרובין והדס, ושם ישבנו שלשה ימים.

[1]) Rhodus. [2]) Archipelagus. [3]) Cypern.

מקצה שלשה ימים ביום הראשון בי״ח במרחשון נסענו משם ובאנו עד ששים מיל קרוב לרו״תוס ובכל הדרך ראינו איים מפה ומפה, גם הרי התוגרמיים נגלו לנו. ובהיותינו כמו ששים מיל קרוב לרו״תוס נהפך הרוח ושבנו בזעף כשמנים מיל אחורנית, ותקענו האנ״קורי מהרוגייא סמוך ליבשה באי ששמה לו״נגו והיא תחת ממשלת רו״תוס, ושם היינו עשרה ימים חונים על הים כי היה הרוח נגדינו. ובהיותינו שמה קרה מקרה, שאחר מתופשי משוט אשר ברוגייא הטיח דברים כלפי הנכבד הר׳ משולם מבול״טירה הנ״ל וקבל עליו הר׳ משולם הנ׳ לפני הפט״רוני מהרוגייא וירד הפט״רוני בעצמו לבקשו, והשתדלו חביריו להסתירו ולהצילו מידו ולא יכולו. וציוה לאסרו על העץ אשר באמצע הספינה ולהכותו מכה רבה, ובראותו כי נתרשל המכה להכותו לקח הוא בכבודו החבל אשר יכו בו והכהו כדי רשעתו, ורצה שיבקש מחילה מהר׳ משולם הנ״ל לעיני כל העם. ויקנאו כל העם מאד על אשר עשה הארון ככה לאיש ההוא בגלל דברי קנטורין בלבד אשר דבר כנגד היהודים. ומאת היום ההוא והלאה החלו אנשי הרוגייא לשנא אותנו ולא היו אלינו כתמול שלשום.

בעת ההיא עברה עלינו ספינה קטנה באה מרו״תוס והולכת אל שי״או[1]) ואז חסרנו הצדיק הסוחר המעולה הר׳ משולם הנ׳ ויצא מן הרוגייא שלנו הוא ונערו וירד בספינה ההיא לבא עמהם אל שי״או וללכת אחרי כן בקושטנ״טינא כי נחם לבא עמנו באליסנ״דרייא. וביום השני לצאת ר׳ משולם מעמנו עברה עלינו ספינה קטנה והנידה כי אנייה גדולה מאד מאניות ייגוב״וסי[2])

---

[1]) Chios. [2]) גינואה.

באה לקראתנו ערוכה עם כל כלי קרב ומלחמה. ויירא הפט״רון מאד יען לא היה לנו רוח, כי הגלי״אה לא תירא מרבבות אניות גדולות ובלבד שיהיה לנו רוח, ואין בכל המעברות בטוח כמוה כי היא לא תירא מרבבות גלי״אצי ורוגייאות קטנות אשר סביב כשיהיה לה רוח. וישם הפטרוני פָּניו ללכת לחנות תחת כרך קטן אשר לרו״תוס בהר התורגמיים נקרָא קס״אטי ר׳ יואני [1]), כי רק הכרך ההוא נשאר לנוצרים בארץ התוגרמים אשר לא כבש אותו התוגר לעולם והוא קטן מאד וחזק, ומקיר העיר וחוצה גבול התורגמים. ובאנו שם ביום הששי ר״ח כסליו רמ״ח וישבנו בטח. וביום השבת בצהרים רצה ה׳ ונשבה הרוח אשר יחלנו לה ויצאנו משם והלכנו כל היום ההוא וכל הלילה עד יום המחרת באחד בשבת כ״ג בכסליו רמ״ח אשר היינו שנים ועשרים כאשר נכנסנו ברו״תוס בקול זמרה ותורה.

והעיר רו״תוס צהלה ושמחה לקראתינו, כי הפט״רוני שלנו היה מורע אל הג״רן משט״רו ומגואליו. ותכף עלו אלינו בגלי״אצי נכברי קהל רו״תוס והקבילו פנינו בשמחה, כי הסוחר ר׳ משולם אשר היה עמנו היה אחיו של ר׳ נתן הרופא אשר הוא גרול ליהורים אשר ברו״תוס. והכינו לי חדר יפה אשר שמו לי שם מטה ושלחן וכסא ומנורה. ולשאר היהורים אשר היו עמנו מצאו לכל אחד עליית קיר [2]) קטנה מסת גרבת ירם, כי בתי היהורים ברו״תוס נשמות ונהרסות אשר הרס אותם מלך תוגר הראשון בבואו להלחם על רו״תוס בשנת מותו. ומי שלא ראה רו״תוס וחומותיה הגבוהות והבצורות ושעריה החזקות ועקלקלות לא ראה מבצר חזק

[1]) עירַקסאטי של יון. [2]) בב״י: עיר.

מימיו. ובשנת מות המלך התוגר שלח את חילו לצור עליה ואין מספר לאבני הבונ״ברדי הנמצאים עוד שם אשר נשארו בה מאשר השליכו עליהם התוגרמים, והפילו החומה אשר סביב רחוב היהודים, וכל בתי היהודים הרסו. וספרו לי היהודים, כי נכנסו התוגרמים בעיר והחלו להכות בעם וכבשו כל הארץ ובאו עד פתח בית הכנסת, ושם המם האל ופלאי פלאות ראו בזה שנרחפו מעצמם ונסו וברחו והיתה בהם חרב איש באחיו וכשלו ואין רודף. ויען כי בבית הכנסת נעשה הנס לקח אותו הגר״אן משט״רו, ובעונותינו בונה שמה במה גדולה לזכר, וליהודים נתן בית אחר תמורתו. ובהיותי ברו״תוס יחד להם מהכנסות העיר מאה דו״קט לבנות בית הכנסת מחדש ולרוממה.

והיהודים אשר נשארו ברו״תוס מעטים מאד, אין בה היום כי אם שנים ועשרים בעלי בתים, וכולם דלים ואביונים וחייהם חיי צער ורוב פרנסתם מירקות וזרעונים ובשר ויין לא יבא אל פיהם, כי לא ישחטו ולא יקנו יין מרשעת היוונים היושבים בה, ובקנותם בשוק לא יגעו בכל אשר להם. והם נזהרים ביינם של גוים כאשר יזהרו מבשר חזיר. ולא ראיתי ביהודים אשר ברו״תוס מקטן ועד גדול איש. לא נעדר כולם אנשי שכל ומביני מדע, צחי הלשון ובעלי מוסר ודרך ארץ, ומכבדים את הבריות, כי גם העברנים ועושי מלאכת הבו״רסי אשר בה נקיים במלבושיהם ונאים בדבורם, וכולם מגדלי בלורית ותארם כתואר בני מלך. ולא נמצא נשים יפות כבנות רו״תוס בכל הארץ ואשר נשא לבן אותנה לעשות בכל מלאכת מחשבת, והן מפרנסות את אנשיהן במלאכתן אשר יעשו לאקומא״נדורי

הם שרי הארץ, ולא יכבה בלילה ·נרם. והאקומ״נדורי מכברים את היהודים ומתערבים עמהם, ונמצאים כל היום בבתיהם להתגעגע עם הנשים העושות המלאכות כי טובות הנה. על כן יצא לבנות ישראל אשר ברו״תום שם רע בגוים.

וכי ימות מת ליהודים ברו״תום לא יקברוהו בארון, כי אם בתכריכים בלבד, ועושים סמוך לקרקעית הקבר דפוס כתבנית אדם כי קרקע הקברות בתולה ומקבלת צורה, ומכניסים המת תוך הדפוס ההיא, ועליו משימים דף של עץ וככה יכסוהו בעפר. ואויר רו״תום זך ונקי ויפה אשר לא ראיתי כמוהו, ומימה מתוקין, והארץ בריאה היא, אך רזה, ורוב יושביה יוונים, אך הם כפופים לאקמנ״דורי.

היינו ברו״תום מג׳ בכסליו עד ט״ו בטבת, יען לא נתן הגר״אן מש״טרו הגלי״אצי עבור באליסנדר״יאה[1], כי ירא פן יתעלל בה מלך מצרים, כי לקח הגר״אן משט״רו שוחר ממלך מצרים מאה ועשרים אלף פרחים זהב, ונדר לשלוח לו אחי המלך התוגר הנקרא ומזמים[2]) אשר הוא תחת ידו בצרפת, ואחר כן התל בו, כי ירא לשלחו אליו מאימת מלך התוגר. על כן פחד הגר״אן מש״טרו, פן יאבד מלך מצרים הדוגייא והפטרוני וכל סוחריה, כי עושר גדול היה בה וממון אין קץ. וכאשר ארכו הימים והסכים הפטרוני ויועצו עם כל סוחרי הגלי״אצי ללכת ויעבור עליהם מה. בט״ו בטבת נסענו מר״תום ובאנו בששה ימים באליס״נדריאה, כי לא רצה הפטרוני להסגר בה עם הדוגייא עד אשר יראה איך יפול הדבר. והלכנו לחנות במקום ששמו בוק״ארי

[1]) כלומר: לא נתן לאניה לעבור לאלכסנדריה. [2]) Dschem.

והוא מקום, שאין בו עומק מים רבים, גדול ורחב ידים, בין אליסנ״דריאה ובין מש״יט[1]) בדרך מצרים[2]) ותקענו האנ״קורי רחוק מן היבשה כארבעה מילים. ועמנו היתה דקונסי״רווה, ספינה קטנה ממאתים חביות, אשר קנה אותה הפטרוני שלנו וטען אותה חטה להביא למכור באליסנ״דריאה. והא״מיר, הוא משנה מלך מצרים היושב באליסנ״דריאה, שלח להבטיח הפטרוני והרוגייא וכל אשר בה, שתוכל לצאת ולבא באליסנ״דריאה בטח. ולא שמע הפטרוני ולא האזין לבטוח בו עד ישלח אל מלך מצרים עצמו, אך אָמר, שיבטח בבטחון שלו, לשלוח הספינה טעונה חטה לברה עם קצת אנשים. ונכנסנו אנחנו היהודים בספינה ההיא בערב שבת, כי חשבנו לבא ביום השבת לאליסנ״דריאה. והאמ״יר בראותו כי לא בטח הפטרוני בדבורו לבא עם הרוגייא שלח לאמר, כי לא חפץ שתכנס גם הספינה שמה. ונשארנו אנחנו היהודים בספינה ההיא חונים שם מנגד רחוק מן הרוגייא כמטחוי קשת. וירבו הימים ולא שבו המלאכים ממצרים, והלחם אזל מכלינו, ולא היה מים, ונפשינו קצה ונבחר מות מחיים.

ויהי בחצי הלילה בח׳ בשבט והנה רוח סערה באה ופתאום לפתע נשברו (את) שני האנק״ורי מן הספינה שלנו ולא נשאר כי אם האנק״ורי האחד הרעוע שבכולם. ויראו המלחים יראה גדולה, ויטילו הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם. ויעשו אותות וסמנים, וישליכו בונב״רדי לקרא לאנשי הרוגייא, שישלחו הב״רקא עם אנשים להושיענו, ואין קול ואין עונה, כי היו טרורים

[1]) צ״ל רַשיט היא Rosette. [2]) הכונה לעיר קאהירא שבמצרים וכן להלן בכמה מקומות משתמש בשם מצרים וכונתו לעיר זו.

להציל את עצמם, ולא היה אפשר שתקרב אלינו בר"קא או שקי"פו, כי הים הולך וסוער. ויולך הים אותנו סחוב והולך עם האנק"ורי הרעוע הנשאר, וגלי הים כסונו, והיינו הולכים ומטרפים, והאניה חשבה להשבר, כי היתה רעועה ווקנה, ובאו בה המים ממטה וממעל. וכל המקום ההוא היה מלא סלעים וסקו"ליי. וקרוב לכ"ר שעות עמדנו, אשר בכל עת ובכל רגע המות ראינו בעינינו. וביד כל אחד ממנו היה דלי מים למלאות ולהריק מן האניה אל הים כי נתמלאה הספינה מים, וברמעות עינינו היינו ממלאים איש כליו עד רחם ה' כרוב חסדיו לא בטבע המציאות ונמלטנו מן הסערה ההיא אשר כמוה לא נהייתה. וכאשר עמד הים מזעפו שלח הפטרוני להוציא כל איש מן הספינה האבילה והשוממה ההיא. וביום השני בהיות הבוקר נכנסנו ברוגייא וישבנו בה עד שוב המלאכים והביאו הבטחון מן המלך, ואז לא היה רוח לדוגייא לצאת מין הבוק"ארי, ובחרו רוב הסוחרים אשר ברוגייא ואנחנו היהודים היושבים בה להמלט על נפשנו ולעבור ברגלינו. וירדנו בבר"קה אל היבשה ומשם באנו לאליסנ"דריאה ברגלינו כי לא מצאנו חמורים לרכוב (אותם) י"ח מילים. והגענו באליסנ"דריאה יגעים ועיפים בי"ד בשבט. ויער ה' את רוח אחד מן הגריבים אשר שם, שמו ר' משה גרא"סו והוא תורגמן לוויניציי"אני ועשיר ונאהב מאד בארץ ההיא גם מן הישמעאלים ויצא לקראתינו מחוץ לעיר והצילנו מיד הישמעאלים היושבים בשער כי שורדים ובוזזים ועושים כרצונם ליהודים. הנכרים הבאים. והביאני אל ביתו ולא יכלתי להמלט ולצאת מביתו כל ימי היותי שמה והיתי קורא עמו בספר קבלה אשר לו

כי חשקה נפשו בחכמה ההיא, וכזה מצאתי חן בעיניו ונקשרה נפשו בי. וביום שבת אשר ישבתי שמה עשה משתה גם לספררי אשר בא עמי ושני בניו אתו והביאני אל בית היין:

וזה דבר הסעודה שרגילין בה היהודים בכל ארץ ישמעאל ביום השבת. יושבים כעגולה על הטפי״רי והמשקה עומד עליהם על המפה הקטנה הפרוסה על אותו טפי״רי, ומביאין כל מיני פירות הנמצאים בעת ההיא ומשימים על המפה, ולוקח בעל הבית כוס יין ומקדש ושותהו כולו, ולוקח המשקה הכוס מיד הבעל הבית ובו משקה כל המסיבה כסדר זה אחר זה, וכל אחר שותה כוס מלא יין. ואח״כ לוקח הבעל הבית שנים או שלשה גרגרים מן הפירות ואוכל ושותה כוס שני, וכל המסובין אומרים רפואה וחיים, והיושב אצלו גם הוא אחריו לוקח מן הפירות, ונותן לו המשקה כוס של יין ואומר בשמחתך ואומרים לו רפואה וחיים, וכן לכל המסובין אחד לאחד. ואח״כ לוקחין מין שני של פירות ומוזגין עליו כוס אחר ועושין כסדר עד שישתו לפחות ו׳ או ז׳ כוסות. ולפעמים שותים על הריח שמביאין רוראים, והם אותם שפי׳ ר״שי שקורין בלשון ישמעאל יאס״מין, והוא אילן שאינו מגדל כי אם פרחים בלבד, והם טובי הריח וחמים מאד, ומריחים אותן רוראים ושותין כוס של יין. והיין הזה[1] חזק מאד ובפרט בירושלים ושותין אותו חי. ואחר ששתו הכוסות הנראה בעיניהם[2]) מביאים קערה גדולה מלאה תבשיל ובשר, וכל אחר ואחר משים ידו ולוקח מן הקערה ההיא מה שרוצה ואוכלים בחפזון ואין מרבים באכילה. ובסעודה

[1]) בכ״י: האלו. [2]) כלומר: כפי חפץ לבם.

ההיא הביא לנו ר' משה הנ' מאר"בולני קונפ"יטי וזנגביל רטוב ותמרים וצמוקים ושקדים וזרע גר קונ"פיטי[1] ועל כל מין ומין כוס של יין פעם יין צמוקים והוא טוב מאד ופעם מלאז"יאה דקנ"ריאה ופעם מיין הארץ, ושתיתי ושכרתי עמו. עוד מנהג ליהורים מארץ ישמעאל, בערב שבת הולכים כולם לבית המרחץ ובשובם מביאות נשותיהם לפניהם יין ומרבים בשתייה, ואחר מביאות התבשיל שהכינו לסעודת הערב ואוכלים מבעוד יום עד שתחשך, ואחר באים כולם לבית הכנסת במלבושיהם נקיים ומגוהצים ומתחילים בשירות ותושבחות ומאריכים בתפלת ערבית עד שתי שעות בלילה ובאים לבתיהם ומקדישין ואוכלים כזית לחם ומברכים ברכת המזון. ואין מתפללין תפילת המנחה של ערב שבת בצבור בכל גלילות ההם, זולתי בירושלים לבדה נתבטל המנהג הזה שבטלו אותו האשכנזים, ומתפללים מנחה וערבית כמנהג שלנו. ואח"כ אוכלים[2]) בלילה, אפס כי לא יתפללו ערבית עד צאת הכוכבים. ושומרים שבת כתקנה בגלילות אלו יותר ממה ששומרים אותו בגלילות ההם[3]), כי לא יצא איש מפתח ביתו בשבת לא לטייל ולא לדבר אחר אלא לדבר מצוה או לבית הכנסת או לבית המדרש, ואין צריך לומר שאין גם אחד שירליק אש ביום השבת או נר שכבה, לא ע"י גוי ועבר ואמה ירליקוה. ומי שיורע לקרות קורא כל היום אחר שהפיג יינו בשינה.

הבעלי בתים היושבים היום באליסנ"דריאה כחמשה ועשרים. ושם שני בתי כנסיות קרמוניות, האחת גרולה מאר וחריבה קצת, וקטנה האחרת ממנה, ורוב הקהל

---

[1]) Koriandu-Konfekt. [2]) בכ"י: הולכים. [3]) כלומר: במקומות אחרים.

מתפללים בקטנה כי היא מיוחסת לאליהו הנביא, היינו שנגלה בה, ואותה פינה היא דרומית מזרחית מדליקים בה נר תמיד. גם עתה מקרוב פחות מעשרים שנה אומרים שנגלה בה אליהו לזקן אחד, וברוך יודע האמת. ולא יכנס אדם לבית הכנסת בכל ארץ ישמעאל במנעלים ברגליו כי אם יחף, אף הבא בחצר חבירו בבואו אל הבית מניח המנעלים בחצר נכח פתח הבית, וכולם יושבים על המחצלאות על הארץ או על הטפי״רי.

ואליסנ״דריאה עיר גדולה מאד ומוקפת חומה והים סביב לה, וגם כי עתה השני שלישים שבה מדבר שממה ובתים גדולים מאין יושב, והחצרות הנושבות אשר בה רצופות באבנים כעין מוסאי״יקי ואלנות של פרישים ותמרים באמצע. וכל הבתים בכללם יפים וגדולים ואנשים בה מעט מפני רוע האויר אשר נתחדש בה זה כמה שנים, ובפרט אשר לא נסה באויר שלה ויאריך ימי שבתו בו אומרים שימות או יחלה בלי ספק. ורוב יושביה מוכים בסנורים, ואליה יבואו מאפסי ארץ לסחורה, ושם היום ארבעה קונ״צולי מארצות הספרים ווינציי״אני ויינו״ביסי[1]) וקט״לאני ואנקו״טאני, ועל פיהם יחנו ויסעו כל הסוחרים הבאים שם לסחורה מכל לשונות הגוים. וכל הלילות צריכים הנוצרים הנמצאים בתוכה להאסף ולהסגר בבתיהם, וסוגרים הישמעאלים בעדם מבחוץ, ובכל בוקר פותחים להם. וכן בכל יום ו׳ מחצות היום עד עת הערב שמתקבצים הישמעאלים בבית תפילתם צריכים הנוצרים הנמצאים בתוכה להאסף הביתה ולסגור בעדם. והנוצרי אשר ימצא בעת ההיא חוצה דמו בראשו. ואין קץ לממון

[1]) של גינואה.

אשר יכנס למלך מצרים ממכס הסחורות הנכנסות ויוצאות באליסנ"דריאה, כי מכס גרול פורעים שם כל הסחורות. גם מעות מחושבים פורעים מכס שנים למאה. ואני הצילני ה' ולא פרעתי שום מכס מן המעות שהיו אצלי, ואין קנס ולא עונש לבורח ולעובר על המכס בכל גבול מצרים.

ישבתי באליסנ"דריאה שבעה ימים, והדוגייא אשר בה הנחתי כל ענייני גם כי מועטים הם עדיין לא באתה מן הבוק"ארי כי לא היה לה רוח. ובאליסנ"דריאה היה איש יהודי שנדר ללכת לירושלים, לחוג שם את חג המצות הוא ואשתו ושני בניו, וארחתי לחבורה עמו. ויצאתי עמהם על הגמלים, והנחתי לר' משה גרא"סו הנ' לקחת העניינים שלי מן הדוגייא בבואה ולשלחם אלי במצרים. והגענו למקום מש"וט[1]) על הנילוס ושם נכנסנו בספינה. על יד הנילוס תמיד מפה ומפה ערים ועיירות נושבות וטובות וגדולות, אך כולם ערי פרזות. וישבנו במקום ששמו פו"אה שני ימים, כי לא היה לנו רוח כרצונינו. והמקום ההוא גדול ויפה והרגה בו חנם וכל מיני ירקות. ונסענו משם ובאנו עד בול"אק ראשית ארץ מצריים. ועל הנילוס ראיתי הצפרדע הנקראת אלתמ"סח[2]) בערבי והיה גדול מרוב ובעורו כעין אבעבועות. ואמרו אנשי הספינה שנמצאים גרולים ממנו כפלים והם מן הצפרדעים שנשארו מימי משה, כמו שהזכיר רמ"במ בפירושו. ואמת המסופר עליו שמכנים ואינו מוציא והעוף אוכל המותר ההוא שעושה בהיותו פותח פיו לשמש ונכנס העוף בפיו ואוכל המותר ההוא. ונהר נילוס הוא רחב ידים ומימיו מתוקים ביותר ועכורים,

[1]) צ"ל בשיט. [2]) Krokodil.

והמקום שעברנו בו אינו אלא אחד מראשיו כי ראש אחר יש לו שהולך למקום ששמו דמי״יטא ומשם שופך אל הים.

קדם בואינו לבול״אק נראו אלינו שתי כיפות גדולות של בניין ישן מאד והם מהעבר האחד מהנהר, ואומרים שהם של יוסף הצדיק, ואין להם פתח אלא מלמעלה לצד הגג, וגם כי הם חרבות צורתם מוכיח עליהם שבניין גדול וחזק היה. ואין שם שום ישוב סביב. ונכנסנו לארץ מצרים בערב י״ב ימים לפני הפורים בתחלת קציר שעורים. ובימים ההם הקל הרעב מעט בארץ, כי רעב של כליה היה בכל גבול מצרים לפי המסופר והשעורה אביב מאד בארץ מצרים מכל שאר ארצות שבעולם לסבת מי נילוס, והאסיף נראה טוב מאוד. ובחורש אחרי הגיעי שמה [היה] שובע גדול ולא נודע הרעב בארץ. ועוד הם ואדמתם עבדים למלך ונוטל החומש ויותר מחומש ואין בכל העולם משועבדים למלך הקרקעות כארץ מצרים עד היום הזה.

לא ארחיב במאמר לדבר בגודל כמות[1]) ארץ מצרים[2]) ורוב העם אשר בה, כי כבר קדמוני בזה הרבה מספרים, ואמת הוא המסופר ממנה. ואינה מוקפת חומה סביב, אכן בתוכה הרבה [מקומות] מוקפים חומה בצורה אחת הנה ואחת הנה. והיא עיר הומיה, מכל לשונות הגויים נמצאים בתוכה, וזה כי יושבת בין שני ימים בין ים סוף ובין ים הגדול וכל הסוחרים מארץ הודו וכוש וארצות פרי״טי יוא״ני[3]) באים דרך ים סוף אל מצרים למכור סחורתם, תבלין

---

[1]) בכ״י: במות. [2]) קאהירא כנ״ל צד 20 בהערה. [3]) ארץ הכומר יוחנן, היינו Abessynien.

ומרגליות ואבנים טובות, ולקנות מן הסחורות הבאות מצרפת ואשכנז ואיטל״ייה ותוגרמה דרך ים הגדול אל אליסנ״דריאה עד מצרים. וים סוף הוא הים אשר בו אבני הקלא״מיטה[1]) והאניות ההולכות לא ישימו בהם ברזל אפילו מסמר אחד. והמקום אשר נבקע בו הים לאבותינו אומרים שהוא ידוע, וההולכים בו רבים מן הכומרים, אכן לא שמעתי משום יהודי שהלך לשם. והחוף אשר תרדנה האניות הבאות מים סוף לסחורה ומשם נושאים על הגמלים למצרים אמרו לי שהוא קרוב להר סיני, וממצרים עד הר סיני אומרים שהוא דרך חמשה ימים. והכומרים אשר לארום יושבים בהר סיני בבמה שלהם ובאים בכל יום למצרים והם הולכים ושבים מכל שאר הגוים והלשונות ואפילו מן הישמעאלים, מפני שהם נכרים שאינם נושאים מעות עמם, וכל הדרך מלאה ערביים ושוללים ובוזזים כרצונם במדבר ההוא ולכומרים האלה אין דובר להם דבר, כי כרתו להם ברית לסיבת המס הגדול שנותנים למלך למען יניחום לשבת בהר ונותנים אז[2]) יותר לערביים וכורתים ברית עמם, ואומרים עליהם שהם נאמנים בבריתם מאד לגרים השוכנים בתוכם.

בארץ מצרים היום כשבע מאות ב״ב יהודים, חמשים מהם שומרונים הנקראים כותים ומאה וחמשים הקראים והשאר כולם רבנים. השומרונים אין להם אלא חמשה חומשי תורה בלבד, אין להם כתב הקדש שלנו אלא כתב אחר, ככר כתב הרמ״בם שהוא כתב עברי שבו היו כותבים ישראל תחלה קודם שגלו לאשור, כמוזכר בגמרת סנהדרין, אבל לשון יש להם כמונו. ובכל

[1]) מאגניט. [2]) נראה שצ״ל עוד.

מקום בתורה במקום ה׳ של יו״ד ה״א כותבים „אשימה״. והם שנואי נפש היהודים מפני שהם מזבחים ומקטרים על הר גריזים. ואתנו נסעו רבים מהם ממצרים ללכת בהר גריזים לזבוח את הפסח, כי יש להם שמה מקדש. ואינם שומרים את השבת אלא מחצות יום שישי עד חצות יום שביעי. ונשארו מעט מהרבה, כי לפי הנשמע אין להם היום בכל העולם חמש מאות ב״ב.

הקראים כאשר ידעתם לא יאמינו דברי רז״ל, אכן הם בקיאים בכל העשרים וארבע והם מקדשים על פי הראייה. ופעמים שהקראים אשר במצרים יעשו ראש השנה ויום הכיפורים זולתי היום אשר יעשוהו הקראיים אשר בירושלים, ואומרים שאין בזה רוע. הם שולחים בירושלים בכל שנה לראות האביב וכפי אשר יראה שם שתהיה השנה צריכה עיבור ככה יעברוה. ואם יעברוה הקראים ממצרים על דרך משל והקראים אשר בקושטנט״טינה לא יעברוה אין בזה אשם, הואיל וכל אחד עושה מה שנראה בעיניו טוב. הם מתענים בשבעה באב ובעשרה באב, וחג השבועות לעולם קובעים אותו ביום א׳. כידוע תולים הלולב עם כל מיניו באמצע בית הכנסת שלהם, כל אחד מסתכל בו ודי להם בזה. אינם מבערים אש ביום השבת בכל מושבותיהם, בין ביום בין בלילה לא ימצא אש בבתיהם. כל חמשת דיני השחיטה יש להם כמונו אע״פ שאינן כתובים בתורה, וכן איסור שחיטה בסכין פגום. ונזהרים מיינם של גוים יותר מישראל. ובכל הגלילות שעברתי חוץ מאיטל״יה נזהרים מאד מאד מיינם של גוים, וכבר נסתפקו בארצות האלה על דבש ענבים שעושים הישמעאלים, שמשעת דריכה אין דורכין אותן כדרך שדורכים לעשות מהם יין,

והדבש טוב מאד, ונתבקשתי להמנות בהיתר הזה, ויש בו כמה צדדים להתר, ומפני שראיתי החכמים אשר היו מלפני לא מלאם לבם להתיר לא רציתי לפרוץ גדר. ואין רשע ופריץ בגלילות אלו שישתה מיין שנגע בו ישמעאל, ואין צריך לומר ערל שעובד ע״ז. ושומרים הקראים כל מיני טומאה וטהרה. וכי ימות להם מת יוצאים כלם מן הבית לפני מותו ומשכירים מן הרבנים מהעניים שישאו את מתיהם ויקברו אותם, כי הם לא יגעו בהם בשום פנים, וטמאי מתים ובעלי קריין ונדות ויולדות שבהם רוחצים במים בלבד ואינם מצריכים טבילה במקוה. ואני ראיתי קצת מפירושי המחברים שלהם כגון פירושי יפת הנקרא בדברי ר׳ אברהם אבן עזרא, ופירושי ר׳ אהרן קראי[1], ובכל יום הם מחרשים פירושים על דברי תורה, ואומרים כי אפילו בעקר המצוה, אם יראה חכם מחכמיהם עתה שפשט המקרא נוטה לדבר זולת מה שאמרו הראשונים ישנה עקר המצוה למה שיראה בעיניו שפשט הכתוב נוטה יותר, ואין בזה אשם לראשונים ולאחרונים. ויש להם בית הכנסת במצרים. ורוב תפילותיהם מזמורים ופסוקים, ועתה מקרוב נהגו לקרות בתורה שני וחמשי, כי לא היו עושים כן. ויש להם כהנים ולוים. ואמרו על אחד מן הקראים שבמצרים שמו צדקה והוא עשיר והגון שבוראי הוא מיוחס עם דוד המלך ע״ה, ואמרו להראות לי ספר היחס חתום בעדים מדור לדור ולא ראיתיו אחרי כן, לפי שנטרפה השעה.

השומרונים הם יותר עשירים מכל היהודים שבמצרים, והם עושים מלאכת השרים הגדולים אשר במצרים וגזברים וסוכנים להם, ויש אשר יהיה לו מאתים אלף

[1]) הקראי.

פרחים זהב. והקראים יותר עשירים מהרבנים. ויש בין הרבנים גם כן עשירים, אכן טבע היהודים בארץ ישמעאל להראות עצמם עניים והולכים כדלים ונבזים וכפופי קומה לפני הישמעאל. ואינם[2]) בעלי צדקה ולא גומלי חסדים זה לזה, והם מתערבים עם הרבנים ומקרבים אותם. ויש במצרים היום כחמשים ב״ב מן האנוסים אשר היו בספרד כולם בעלי תשובה, ורובם עניים אשר עזבו את בתיהם ואת עשרם ואת אבותיהם. ואבות אבותיהם היו שומרים את דתי הגוים, והם באו לחסות תחת כנפי השכינה. ויש מן היהודים אשר במצרים שולחנים בעלי סחורה ומשא ומתן, כי הארץ רחבת ידים והריוח מצוי בה מאד בכל עת. ואין בכל הארצות כארץ מצרים לסחורה ולהתעשר בה האדם, ואין מספר לגרים הנמצאים בה מכל הגוים ומכל הלשונות. והולכים בה בלילה וביום, כי בכל הרחובות והשוקים אבוקות רולקות בלילה והאנשים ישנים בה בלילה על הארץ על פני החנויות. ושם ימצא היהודי לקנות כל מיני תבשיל בשר וגבינה דגים וירקות וכל אשר ישאל, כי רחוב היהודים מלא מכל מיני תבשיל אשר יעשו למכור, וגם בפלי״רמו[3]) אך לא כארץ מצרים, כי לא יבשלו היהודים בבתיהם שם כי אם מֵרי שבת בשבתו, להיותם טרודים במלאכתם האנשים והנשים, וקונים כל הצריך להם מן השוק, גם כי העצים ביוקר גדול בארץ מצרים, משא גדול עצים אשר אינה כלל כמשא צמד פרדים כשני שלישי דוקא[4]) ויותר. והבשר והפירות ביוקר גדול, אך הבשר טוב מאד ובפרט אלית הכבשים, והקראים לא יאכלו ממנה, כי אומרים שהוא

---

[2]) מוסב על הקראים. [3]) ר״ל: גם בפלירמו כן הוא. [4]) דוקטים.

חלב שאָסרה תורה. לא ראיתי זול במצרים זולת מרגנת הים ובצלים וחציר וקישואים ואבטיחים וירקות, והלחם בזול בשנות השבע, וכל הלחם כמין חלות בלולות בלולה רכה מאד.

הנגיד היושב במצרים הוא רודה בכל היהודים אשר תחת ממשלת מלך מצרים, ויש לו כח מאת המלך לאסור ולהכות כטוב בעיניו לכל איש אשר ימרה את פיהו מן היהודים אשר בכל הקהילות מסביב, והוא ממנה דיינים בכל קהל וקהל. ואשר הוא היום נגיד ישב בירושלים שנים רבות וברח מירושלים מפני הזקנים והמלשינים והמוסרים אשר היו, ושמו ר׳ נתן הכהן, והוא עשיר וחכם וחסיד וזקן והוא מארץ ברבר״יאה. ובבואי למצרים כברני כבוד נפלא והיה מחבב אותי כאב לבן, והניא את לבבי מאד מלכת בירושלים מפני המוסרים והמלשינים שבה, וכל הרבנים והחכמים אשר היו בימים ההם בירושלים ברחו ונמלטו לנפשם כי לחצום הזקנים מירושלים לחץ גדול, וכל היהודים אשר נקבצו בירושלים, כי קרוב לשלש מאות ב״ב היו בה, ונשמטו אחר לאחר מפני כובד המסים והעולות אשר הטילו עליהם הזקנים יושבי הארץ, ולא נשארו בירושלים כי אם דלת העם ונשים, וכמעט שלא נשאר בה שיהיה ראוי להקרא איש, וגברה יד הזקנים הרשעים האלה עד שמכרו כל הספרי תורה לערלים, למען יוליכום אל גוי רחוק, והמעילים והפרוכות והרימונים של כסף וכלי הקודש אשר היו בירושלים הכל לקחו ומכרו, וכל הספרים אשר היו בהקדש בירושלים, כי לא היה מספר לספרים אשר הקדישו כל הבאים שם מן האשכנזים מספרי תלמוד ופוסקים, הכל מכרו הזקנים ההם, ולא נשאר מעיל

ופרוכת וכל כסף שלא הוציאו מן ההקדש עד בלתי השאיר להם שריד. ואמר לי הנגיד, כי לא היה בידו למחות בזקנים ההם, כי ירא מפניהם כי ילשינו למלך על כל היהודים, כי המלך קבר פתוח גרונו ועינו לא תשבע. ובימים ההם מהומות רבות היו בכל ארץ מצרים, כי שם את פניו לצבור כעפר כסף לתת לסריסיו ולאנשי מלחמתו אשר שלח להלחם עם מלך התוגר בארץ צו"בה[1]) על נהר פרת ושם עול כבד ליהודים אשר במצרים היינו בין השומרונים והקראים והרבנים חמשה ושבעים אלף פרחים זהב, ועשה כן לכל גוי, גם לערלים גם לישמעאלים, ואין קצה לממון אשר שלח לקבץ ממקומות ממשלתו, ויהי בימי הפורים ההוא אבל גדול ליהודים וצום ובכי. ובכל זאת החזקתי והיה לבבי נכון בטוח בה׳.

ובעשרים באדר נסעתי ממצרים בחבורת יהודי אשר בא מאליסנ"דריאה, ובאנו באלח"נאק רחוק ממצרים כשני פרסאות. ובטרם צאתי ממצרים החרשה, היא שקורין אלקיי"רו, הלכתי לראות מצרים הישנה וקורין לה מצרים עתיקה, וגם היא נושבת אך לא כחרשה, ודבוקות כמעט זו בזו. ושם בדרך הוא המקום אשר הולך המלך עם(   ) בכל שנה ושנה, לפי מה שיספרו לי, לחפור ולעשות תל[2]) גבוה למימי היאור העולה ומתגדל מחודש אב ומשקה את הארץ. ודברים רבים שמעתי מענין עליית מימי היאור אשר נלאתי לכתבם, גם כי לא ראיתי בעיני. ואני ראיתי גשמים יורדים במצרים אך לא רבים, גם קור גדול הרגשתי במצרים בהיותי שמה בימי הפורים. האמת, כי רבים

[1]) Mesopotamien? [2]) בכ"י: כל.

תמהו ואמרו כי לא היה כקור ההוא משנים קדמוניות, כי ארץ מצרים חמה מאד לפי דברי הכל.

במצרים העתיקה יש בית הכנסת יפה מאד בנוי על גבי עמודים גדולים ונאים. הוא מיוחס גם לאליהו הנביא ז"ל, כי אומרים שנגלה בו אליהו לחסידים בקרן דרומית מזרחית שבו, ושם מדליקים נר תמיד, ובקרן מזרחית צפונית יש מקום מיוחד גבוה למעלה ששם היה מונח הספר תורה של עזרא הסופר. ואמרו כי זה שנים רבות בא יהודי אחד מארץ מערב וקנה אותו מיד השמש בהכנסת אשר בעת ההיא, ובא באליסנ"דריאה להוליכו אל ארצו. ובצאתו עם הספינה מאליסנ"דריאה לא הרחיק, טבעה הספינה ואבד הוא והספר תורה מתוך הקהל. והשמש אשר מכרו לו במאה פרחים זהב בשנה ההיא המיר דתו ומת והלך לאבדון, והנרתק של ספר תורה ההוא נשאר עדיין בבית הכנסת ההיא ומדליקין לפניו נר תמיד. ובשנה שעברה רצה המלך לקחת העמודים אשר בית הכנסת ההיא נכון עליהם ולשים אותם בפלטירים שלו, כי יפים הם וגדולים, ופדו אותם היהודים באלו פרחים זהב. ולפי פרט השנים אשר נמצא כתוב בחומת בית הכנסת ההיא לבניינה, נבנה הבית ההיא שלשים ושמנה שנה קודם חורבן בית שני. וקרוב לו יש בה"כ אחר יפה וגדול, אך לא כמוהו, ומתפללים בכל שבת בבתי כנסיות אלו אשר במצרים העתיקה, ושוכרים היהודים שמש להתיצב שם לשמרם.

לא זכיתי ללכת אל דו"מו, הוא מקום חוץ למצרים שאומרים ששם היה מתפלל משה רבינו ע"ה. ויש שם שני בתי כנסיות אחד לרבנים ואחד לקראים, ולפעמים מתפללים שם לשבתות ולמועדים. ואמרו לי

שהיו הממ״לוקי של המלך מריעים סוסיהם בדרך ההיא והיתה סכנה ליהודי ללכת שם, כי הממ״לוק בעת ההיא חובטים ומכים ושוללים לכל אשר ימצאו, גם ליהודי גם לישמעאל.

כאשר באנו באלח״נאק חנינו שם שני ימים ,ושם שכרנו חמשה גמלים כי היו עמנו שני אנשים ושתי נשים אשר נלוו עלינו ממצרים, ואמרו שהיא ארץ גושן, אשר שם היו בני ישראל. ובאנו למקום אחר ששמו ססלק״איה לחנות שם ביום השבת ולהמתין שם שיירא עוברת, כי משם והלאה היו נכנסים במרבר ולא היינו בטוחים ללכת בחמשה גמלים, ומשם והלאה לא ישבו יהורים ער עוה.

היינו בססק״ליאה שלשה ימים והנה ארחת ישמעאלים באה בשמנים גמל והלכנו עמהן ער אשר הגענו לקט״איה, והיא עיר באמצע המרבר ואין שם זולת תמרים. והמרבר הזה אשר בין ארץ מצרים לארץ כנען אינו מרבר גרול, כי מיום אל יום כמעט ימצא בו מקום לגמלים אשר בנו כן בשביל עוברי דרכים, האמת הוא כולו חול ולא יעלה בו כל עשב כי אם ערער בערבה ובמקומות ירועים נמצאים אלנות של תמרים, ומים נמצאים משני ימים לשני ימים, ופעמים מיום ליום והם מלוחים מעט.

הגענו במרבר במקום ערי״ש, ואומרים עליו שהוא סוכות. והשיירה המהלכת במרבר על הגמלים יש אשר יחנה הארם בצהרים ועלה לעת ערב ונסע ער חצי הלילה, ויש אשר ילכו מחצי הלילה ער שליש היום כפי רצון ארון השיירה, ורובם הולכים בלילה יותר מביום.

הלכנו ממקום למקום במדבר עד עזה בלי שום פגע ונזק ת״ל. היא עיר הראשונה אשר מצאנו בצאתנו ממדבר דרך ארץ פלשתים, והיא עיר גדולה ויפה, גדולה כירושלים. ואין לה חומה סביב, כי בכל ערי הארצות האלה ובכל מלכות ארץ מצרים, המולך היום בכל ארץ ישראל וארץ פלשתים וארץ ארם, אין בהם חומה זולתי אליסנ״דריאה לבדה. וראיתי בעזה הבית אשר הפיל שמשון על פלשתים, כפי מה שספרו לי יושבי הארץ בעלי בתים רבנים. ישבנו בעזה ארבעה ימים, ושם היום רב אשכנזי נקרא ר׳ משה מפרא״גה אשר ברח מירושלים, והביאנו אל ביתו בעל כרחי, והייתי עמו כל הימים אשר ישבתי בעזה. וביום השבת באו כל הפרנסים לסעוד עמנו והביאו אשישי ענבים ופירות כמנהגם ושתינו שבעה או שמנה כוסות קודם אכילה והיינו שמחים.

ביום הראשון בי״א בניסן נסענו מעזה על החמורים ובאנו רחוק מחברון שתי פרסאות ונלין שם בלילה ההוא. וביום השני באנו לחברון והיא עיר קטנה בצלע ההר והישמעאלים יקראו לה חלי״לה, והיא נחלקת לשני חלקים חלק אחד יושבת למקום מערת המכפלה וחלק האחר כנגדה הרחק כמטחוי קשת. הייתי במערת המכפלה ויש עליה בניין גדול של ישמעאל, וכבוד גדול ואימה יתירה נוהגים הישמעאלים במקום ההוא, ובאים כל מלכות ישמעאל להשתטח שם, ובתוך המערה עצמה אשר בה קבורים האבות לא יכנס שם לא יהודי ולא ישמעאל, אבל עומרים הישמעאלים למעלה ודרך ארובה משלשלים למטה אבוקות דולקות שמדליקין שם תמיד בתוך המערה. והבאים להשתטח שם

מישמעאלים מתנדבים מעות ומשליכים בתוך המערה דרך הארובות ההם וכאשר ירצי לקחת המעות ההם משלשלים בחבלים נער בתול אל תוך המערה ולוקח המעות ועולה. כך ספרו לי היהודים משם. וכל חברון ושרותיהם ומגרשיהם הם של מערת המכפלה, ובכל יום מחלקים לחם ונזיד ערשים או תבשיל אחר של קטנית לעניים בין ישמעאלים בין ישראלים בין ערלים לכבורו של אברהם אבינו. וחלון קטן יש מחוץ לחומה אשר על גבי המערה ואומרים שהחלון ההוא יורד למטה נגד קברו של אברהם אבינו, ושם ניתן רשות ליהורי להשתטח ולהתפלל נוכח החלון ההוא, אכן תוך החומה אשר [על] גבי המערה לא יכלו להכנס. ואני התפללתי נגד החלון הקטן ההוא. ובהר אחר מנגב למערה שם על ראש ההר מערה גדולה ויפה ובניין יפה בראשה, ואומרים ששם קבר ישי אבי דוד. גם שם הלכנו להשתטח ביום ההוא. ובדרך בין קבר ישי למערת המכפלה ראינו באר שקורין לו הישמעאלים בי״ר אס״חק, ואומרים שהיה בארו של יצחק אבינו. גם סמוך לחברון בתוך אבני סלע מקוה מים חיים; ואומרים ששם היתה טובלת שרה אמנו ע״ה. וחברון ארץ הרים וכרמים וזתים הרבה, ובה היום כעשרים ב״ב כולם רבנים, מחציתם הם מזרע האנוסים אשר מקרוב באו לחסות תחת כנפי השכינה.

נסענו מחברון ביום השלישי בבקר בי״ג בניסן, וחברון רחוקה מירושלים מהלך יום אחד. ובאנו עד מצבת קבורת רחל, ובנוי עליה כעין כיפה עגולה והיא על רום[1]) הדרך, וירדנו מן החמור ונשתטחנו על קברה

[1]) אולי צ״ל על אם.

וכל אחד ממנו התפלל שם כפי כחו. ומפאת ימין לבאים לירושלים גבעה אחת שם ועליה בית לחם רחוק מקבורת רחל כחצי מיל, והוא כפר קטן ושם במה לכומרי ארום.

מבית לחם לירושלים כשלשה מיל, וכל הדרך מלאה כרמים וזיתים, והכרמים בגליל הזה כעין הכרמים של מחוז רומ״נייא[1], כי הגפנים שפלי קומה וגסים. ורחוק מירושלים כשלשה רביעי מיל, במקום שיש שם כעין מעלות ומתחילים לרדת, משם נגלה אלינו העיר המהוללה קרית משושינו, ושם קרענו את בגדינו כחובה. וכאשר עוד מעט נגלה אלינו בית קדשינו ותפארתינו ההרוס וקרענו קריעה שנית על המקדש. ובאנו עד שערי ירושלים ונכנסנו בה בשלשה עשר לחדש ניסן רמ״ח לפ״ק בצהרים עומדות היו רגלינו בשערי ירושלים. ושם בא לקראתי אשכנזי אחד אשר נתגדל באיט״ליאה שמו ר׳ קפמ״אנו, והביאני אל ביתו ונתאכסנתי עמו כל ימי הפסח. וירושלים רובה חרבה ושממה, ואין צריך לומר שאין לה חומה סביב. והעם אשר בה כפי מה שספרו הם כארבעת אלפים ב״ב, ומן היהודים לא נשארו בה היום שבעים ב״ב מדלת העם אשר אין להם מחיה, וכמעט לא נשאר בה איש שלא יחסר לחמו, ואשר ימצא לו לחם לשנה אחת הוא נקרא עשיר במקום הזה. ולעת כזאת אַלמנות רבות וזקנות וגלמודות אשכנזיות ספרדיות ומשאר לשונות רבות בתוכה, שבע נשים כנגד איש אחד. ועתה הארץ שלווה ושקטה כי נחמו הזקנים על הרעה אשר עשו, כי ראו כי אזלת יד וגם נשארו דלים ומדולדלים יותר ממה

[1] Romagna.

שהיו בתחלה, והם מקרבים עתה כל הבא לשבת בארץ, ומכבדים ומנשאים אותם ומרבים להתנצל על כל הרעה שעשו, באמרם כי הם לא יבקשו רעה אלא למי שירצה להשתרר עליהם. ועד היום הזה לא אוכל לומר שעשו עמדי רק טוב ובשלום ובמישור הלכו אתי וברוך ה׳ יום יום.

ואמנם מן הישמעאלים אין גלות ליהודים כלל במקום הזה, והלכתי בכל הארץ לארכה ולרחבה ואין פוצה פה ומצפצף, והם מרחמים מאד על איש נכרי ובפרט למי שאינו יודע הלשון. וכי רואים הרבה יהודים יחד לא יקנאו כלל. ולפי דעתי אם היה בארץ הזאת איש נבון וחכם בהנהגת המדינית היה שר ושופט גם ליהודים גם לישמעאלים, כי אין בכל היהודים אשר במחוזות אלו חכם חרשים ונבון דבר להיות דעתו מעורבת עם הבריות, כי כולם אנשי מדבריים שונאים את הבריות, ואין עיניהם ולבם כי אם על בצעם.

נעשיתי קובר מתים בירושלים, כי לא ימצא בה נושאי מתים והולכי אחר המטה, וכבר היה מעשה באשה שמתה ובחצי הדרך [הוכרחו] לקרא לנשים שתבאנה ותשאינה, כי לא [היה] עמנו איש, ולולי הנשים רבות הצובאות ללכת אחרי המטה וקצת מבעלי תשובה מהאנוסים הנה היה המת מוטל באין קוברים, כי אנשי הארץ עצמה לא יחמלו ולא ירחמו.

ורעה חולה ראיתי בארץ הזאת ורבה היא, כשיחלה איש נכרי כל אוהביו ושכניו יראו מגשת אליו ולהכנס בביתו, פן יעלילו עליהם הזקנים שגנבו או שמו בכליהם, כי הזקנים עיניהם פקוחות ויחלו כמטר שימותו הגרים הבאים בארץ למען יירשום, כי הם אומרים שהם

גזברים על ההקדש וממון הנכרים שאין להם יורשים נכסיהם להקדש. ורוב האנשים והנשים הדרים בירושלים הם גרים הבאים מארץ רחוקה ואין להם יורשים ירועים בארץ, וגם כי לפי משפטי המדינה נכסיהם למלך, אך הם חולקים עם הישמעאלים ושרי הארץ ועושים כרצונם. וכאשר ירעו באיש שהלך לבקר רעהו לפני מותו יעלילו עליו כי לקח ממונו או הטמין או קבל פקדונות מידו למען הציל אותו מידם ויביאוהו לפני השופטים ויכוהו בשוטים עד אשר יתן על פיהם או עד אשר תצא נפשו. ובכל יום ויום נופלים ירושות אם מעט ואם הרבה להקדש ירושלים מוקנים וזקנות המתים פה ולוקחים הכל הזקנים ואומרים שפורעים החובות שעשו בשביל בניין בית הכנסת זה כמה שנים והחובות קיימים, כי עדיין אומרים שיש להם חוב בגלל הדבר הזה יותר מאלף פרחים זהב.

ובית הכנסת של ירושלים היום אין בה ספרי תורות כי אם מעט מזער תחת אשר היו בה לפי הנשמע יותר משלש מאות ספרי תורות, ואין צריך לומר שאין בה לא מעילים של זהב ולא כלי כסף, הכל מכרו הזקנים, ועשו מהמעות כרצונם. ובית הכנסת של ירושלים בנוי על גבי עמודים וארוך וצר ואפל ואין נוגה לו כי אם מן הפתח, ובתוכו בור של מים. ובחצר בית הכנסת קרוב לו מאד יש במה ומסק״יטה לישמעאלים, כי היה בתחילה הבית ההוא של יהודי אחד, ומפני קטטה ומחלוקת שהיה לו מעם היהודים נעשה ישמעאלי, וכראות אמו כי ככה המיר דתו על הכעסים אשר הכעיסוהו היהודים העמידה את ביתה אשר בחצר בית הכנסת לבית תרפות של ישמעאל ולעשות בו מסק״יטא

להנקם מן היהודים. והוא אשר גרם את כל הרעה אשר באה, להחריב את בית הכנסת ולאבד את כל ממונם של יושבי ירושלים, וכמעט אבד זכר ישראל מלשבת עוד בירושלים לולי ה' שנתן אותם לרחמים אז בעיני המלך ושריו ועבדיו ולכל עם ארצו צוה לבנות את הבית כבתחילה ולרומם האחרון מן הראשון. והחצר אשר בו בית הכנסת גדול מאד ובתוכו בתים רבים וכולם הקדש מאשכנזים ואשכנזיות אלמנות יגורו בו, וחצירות רבות היו בירושלים ברחוב היהודים כולם של הקדש, וכולם מכרו הזקנים ולא נשאר בהם אחד רק ההקדש מהאשכנזים לא יכלו למכור, כי חק לאשכנזים וחק הוא ואין לעניים אחרים חלק בו.

רחוב היהודים ושכונתם היא גדולה מאד והם יושבים בציון, ובתים רבים היו להם וכולם נהרסות ונשמות, והיו תל עולם ואין בונה אותם, כי מרתי הארץ ומשפטיה שלא יוכל היהודי לבנות את ביתו ואת חצירו אם יפלו שלא ברשות, ופעמים שהרשות צריך הוצאה מרובה יותר משבח בניין הבית, וכל בתי ירושלים מציפות של אבנים ולא מתקרה ומעזיבה.

נמצא דבר טוב לה' אלהי ישראל בירושלים, התפילה אשר יתפללו בכל יום בסידור נפלא לא ראיתי כמוהו בכל יום תמיד, ואפילו בשבת משכימים קודם עלות השחר שעה או שתים ואומרים שירות ותושבחות עד שיאיר היום ואומרים קריש, ואח"כ שני חזנים הקבועים אומרים ברכת התורה ופרשת התמיד וכל הזמירות בנועם ובתחנונים וגומרים קרית שמע עד הנץ החמה כוותיקין. ובכל יום ובכל תפילה שיש בה נשיאת כפים הכהנים נושאים כפיהם בין בחול בין בשבת, ובשחרית ובמנחה

אומרים תחנונים ומזכירין שלש עשרה מדות בתחנונים גדולים ואין עושים הפרש בין [לשני ו] לחמשי לשאר ימי השבוע אלא בהוצאת ס"ת בלבד. ואין בירושלם היום גלוי עריות וצחוק ושבועות שקר, ובעבירות שבין אדם למקום הם נזהרים ביותר, ואפילו הזקנים הרשעים החטאים הם זריזים בתפלה ובשאר מצות שבין אדם למקום. ורואה אני טבע כל הדרים בארץ ישמעאל מן העבר הזה להיות יראים את ה' יותר מאנשי המחוז ההוא[1]. לא ימצא לא יהודי ולא ישמעאל אשר לבבו פונה היום מעם ה' לצד מינות או לאמונה רעה, ואין איש אשר יתעסק בפילוס"ופייא, יטה אחר רעות אריסטו"טולו וחבריו שם רשעים ירקב. ובמצרים [בא] אחד מארץ מערב והתחיל להיות שרש פורה רוש ולדבר בפילוס"ופייא ודחפו הנגיד בשתי ידים. והדיעות אשר הזכיר הרמב"ם בספר מורה הנבוכים מכת המעז"ילה והאש"עריא הם ריעות חכמי ישמעאלים. לא ימצא בין הישמעאלים איש שיקלל אלהיו או שיטיח דברים כלפי מעלה כאשר ימצא בין הנוצרים. ולולי כי יראת ה' לנגד פניהם לא היה מן האפשר לגור מצר מיעוט ההנהגה המדינית ומעט הסידור ולבלתי היות נגד פניהם מורא של מלכות כלל. גם אין להם משפטים ישרים ומטים הדברים לאשר יחפוצו. וכבר היה מעשה פה בירושלים בישמעאל שקם על אמו ושחט אותה כשחוט כבש בכעסו, וכאשר הביאוהו לפני השופטים אמר שמפני שכרותו עשה זאת, ומיד רנו השופטים, כי חטא זה תלוי ביהודים ובנוצרים יושבי הארץ, כי הם לבדם העושים

[1]) כלומר: שהיושבים בא"י ובכל מדינות ישמעאל הם יראים את ה' יותר מהיושבים בהמחוזות שיצא משם.

יין, ונענשו היהודים ששה פרחי זהב והנוצרים שנים עשר פרחים זהב והישמעאל יצא חפשי חנם. וכאלה רבות עמם שלא נתנו לכתב. וערים פסולים נמצאים בירושלים מכל הגוים כי במשפטם אין חוקרים ולא דורשים הערים, ואין צריך לומר שאין משביעים אותם, אלא תיכף פוסקים את הדין על פיהם, ואם [היו] משפטים כאלה בארצות הערלים איש את רעהו חיים בלעו.

ירושלים עם כל חורבותיה ושוממותיה יש בה ארבעה שווקים ארוכים יפים מאד לא ראיתי כמוהם, והם בסוף ציון, וכולם מכוסים עשויים כיפות, ושם כל מיני סחורה, וחלוקים כל אחד בפני עצמו, שוק הסוחרים ושוק שמוכרים שם בשמים ושוק של ירקות ושוק שמוכרים שם כל מיני תבשיל ולחם. ובבואי לירושלים היה רעב כבד בארץ, והיה אדם בינוני אוכל בכל סעודה דרה״ם אחד של לחם הוא א׳ בול״וני כסף ישן שלנו ולא שבע. והיו אומרים כי הקל הרעב לפי מה שהיה בתחילה בשנה ההיא, ורבים מבני ישראל מתו ברעב, כי יום או יומים לפני מותם שאלו לחם ופורש אין להם וממחרת נמצאים מתים בבתיהם. ורבים אכלו את עשב השדה והיו הולכים כאיילים למצא מרעה. ונשאר פה היום רב אחד אשכנזי לבדו אשר נתגדל בירושלים, ובענוה וביראת חטא לא ראיתי כמוהו, והוא אורג כל היום וכל הלילה בעת פנותו מן הלמוד. וששה חדשים עמד שלא טעם לחם אלא משבת לשבת ומאכליו היה ראשי לפתות ופסולת של חרובין לאחר שהוציאו מהם הדבש, כי חרובין הרבה יש בארץ הזאת. ויריחו עיר התמרים, הגיד לי איש נאמן שהיה בה שאינה רחוקה מירושלים

אלא מהלך חצי יום, כי אין בכל יריחו שלשה אילני תמרים.

עתה אחרי קציר חטין כלה הרעב ובא השובע לעולם ת״ל. וראיתי פה בירושלים כמה מיני פירות שאינם נמצאים במחוז ההוא. יש מין אילן שהעלין שלו ארוכים גדולים יותר מקומת אדם ואינו עושה פרי אלא פעם אחת ומתיבש. ומשרשיו יפרה אחר כמוהו שעושה פרי בשנה האחרת וכן לעולם. והענבים גדולים מאד יותר מהענבים של מחוז ההוא. ולא ימצא פה שום גורגריות הם צרי״זי ולא חמשיות ולא סורבי ולא לוזים ולא ערמונים. והמזונות בירושלים בזול גדול והבשר והיין ושמן זית ושמן שומשמים. והארץ עדיין טובה ורחבה ושמנה אלא שאין שום ריוח מצוי, ולא יקוה להרויח בשום חכמה ובשום מלאכה אם לא יהיה רצען או אורג או צורף, אלו ירויחו מזונותיהם וברוחק. ובעיר הזאת תמיד מכל לשונות הגוים ומארום ומבבל ומארצות הפר״יטי יואַ״ני הישמעאלים באים להשתחוו לבית המקדש, כי אימה גדולה וכבוד גדול נוהגין בבית המקדש.

ודרשתי מעניין (נ) הר סבט״יון, ושמעתי מפי שומע, כי בא אחר מגבולות ממלכת הפר״יטי יוא״ני ויש הרים ובקעות והרים גבנונים מאד ואומרים שהם דרך עשרת ימים לאורך, ושם בוודאי הונים בני ישראל. ויש להם חמשה נשיאים או מלכים, ואומרים כי יותר ממאה שנים נלחמו עם הפר״יטי יוא״ני מלחמות גדולות ועצומות ובעונות גברה יד הפר״יטי יוא״ני על אפרים והכה בהם מכה רבה ועצומה מאד ונכנס בארצותם והשמיר והחרים, כמעט אבד זכר ישראל במקומות ההם והנשארים בהם גזר עליהם גזירות משונות להפר דתם

כעין גזירות שגזרה מלכות יון בימי חשמונאי, ובסוף ריחם ה׳ ועמדו מלכים אחרים באינר״יה שלא היו קשים כמלך הראשון, עד כי עתה אומרים כמעט חזרה עטרה ליושנה ושבו לקדמותם ופרו ורבו, והם נותנים עריין מס לפר״יטי יוא״ני, אך אינם כפופים כאשר בתחלה. והם ארבעה שנים התגרו מלחמת בני ישראל עם השכנים אשר סביבותיהם ושללו ויבוזו המה בשונאיהם ושונאיהם שבו בהם כמה נפשות ומוכרים לנכרים אל גוי רחוק והובאו מהם למצרים ופרו אותם היהודים ממצרים. ואני ראיתי שנים מהם למצרים והם שחורים מעט אבל לא כבני כושיים, ולא יכלו להבחין בהם אם הם שומרים תורת הקראים או תורת הרבנים, כי בקצת דבריהם נראים כשומרים תורת הקראים במה שאמרו שלא נמצא אש בבתיהם ביום השבת, ובשאר דבריהם נראים כשומרין תורת הרבנים. ואומרים שרוב פלפל ותבלין שמוכרים הכושיים באים מארצם, דבר זה מפרסם וידוע בכל גלילות האלו, כי הישמעאלים הנוסעים ממצרים ללכת תרופתם[1] בלמ״יקא עוברים דרך מדבר גדול ונורא מאד ותמיד הם לפחות ארבעת אלפים גמל, ולפעמים באים עליהם במדבר ההוא עם גדול ורם כבני ענקים אשר אחר ירדוף אלף וקוראים להם הישמעאלים אל אריב״ים, פי׳ בני אל שדי, ר״ל הערביים בני אל שדי, מפני שבמלחמתם תמיד מזכירים אל שדי, ומעידים עליהם הישמעאלים שאחד מהם ישא משא גמל על כתיפו האחד ובירו האחרת מחזיק השלח להלחם. ומפורסם הוא שרתם דת יהודים, ואומרים עליהם שהם בני הרכבים.

[1]) צ״ל לתורפתם, היינו לְמֶיכָּה.

בבית המקדש לא יוכל שום יהודי לכנס, וגם כי פעמים רבות רצו הישמעאלים להכניס שם יהודי חרשי עצים וצורפים לעשות שם בחרושת עץ ובכל מלאכה, ונמנעים היהודים לכנס מפני הטומאה. ולא ידעתי אם נכנסים הישמעאלים לפני ולפנים אם אין. גם חקרתי על אבן שתיה ששם הארון היה מונח, ורבים אומרים כי היא תחת כיפה אחת גבוה ויפה אשר בנו הישמעאלים במקדש וסגורה תוך הכיפה ההיא, ואיש לא יבא שם היינו אל מקום אבן שתיה, כי היא כיפה גדולה מאד, ועושר גדול יש במקדש בתוכו לפי הנשמע, כי כל מלכים בונים בתוכו חדרים מצופות זהב. גם המלך המולך עתה אומרים שעשה בתוכו בניין יפה ומהודר מזהב ואבן יקרה אשר לא נעשה כן לכל הממלכות. ושנים עשר פתחים יש לבית המקדש עוד היום, ואותם שקורים להם היום שערי רחמים הם שני שערי ברזל סגורים למזרחו של בית, ואין נראין על גבי קרקע אלא חציים וחציים טבעו בארץ, אומרים כי כמה פעמים בקשו הישמעאלים להוציאם משם ולא יכלו.

וכותל מערבי אשר הוא קיים עדיין ר״ל חלק ממנו אבניו הם אבנים גדולות ועבות לא ראיתי כגודל האבנים ההם בשום בנין קדמון לא ברומי ולא בשאר ארצות, ובקרן מזרחית צפונית של בית שם פנה אחת מאבנים גדולות מאד, ונכנסתי תחת הפינה ההיא, ושם בנין גדול על גבי עמודים גדולים וגבוהים, והעמודים רבים מאד עד שנלאתי מהלוך עד סוף הבניין ההוא כי רב הוא, והוא מלא עפר אשר השליכו שמה מהריסת הבית. ובית המקדש עומד על גבי אותם העמודים, ובכל עמוד ועמוד יש נקב להכניס בו חבל, ואומרים

ששם היו קושרים הפרים והאילים של זבחים. ובכל[1] גבול ירושלים בשדות ובכרמים נמצאים תחתיהם מערות גדולות חצובות מערה לפנים מערה.

ובהר הזיתים מערת חגי הנביא, יותר מעשר מערות זו לפנים מזו. וכן מערת שבעים הזקנים אשר היא רחוקה מירושלים כאלפים אמה או מעט יותר היא מפוארת ביותר, והכלל כי מבית ומחוץ בבתים ובשדות נמצאים מערות אין מספר.

ומי השלוח הם תחת ההר בעמק יהושפט, ואינו נהר אלא כעין מעיין מים, ומגדלים בכל בקר עד הצהרים ומשם ואילך ממעטים והולכים תחת ההר ויוצאים אל מקום קרוב לשם שיש בו בניין גדול וחרב, ואומרים שהוא מקום שבנה שלמה לעשות שם המטבע, ועכשיו מעברים בו העורות. ועמק יהושפט הוא עמק קטן בין הר הבית להר הזיתים והגיא ביניהם, וסמוך להם יד אבשלום ומערה של זכריה הנביא ע״ה, ושם מתפללים בימי הצומות והולכים לומר קינות בכל ט׳ באב.

הר הזתים הוא הר גבוה ושומם וזתים בו מעט מזער. והעולה בראש הזתים ועיניו מרחוק יביטו יראה סדום ועמורה אשר הם כאגם ומלח, ואשר הלכו שם אומרים כי מלח על פני כל הארץ ההיא. ושאלתי על אשתו של לוט ואין מגיד דבר ממנה, כי יאמרו כי כל הארץ תלי תלים של מלח והרבה נציבי מלח יש, ולא יבחנו איזה מהם אשתו של לוט.

הר העברים אשר בו קבורת משה ע״ה נראה מירושלים, וכל עבר הירדן ארץ ראובן וגד ואשר בני עמון והר מואב והר שעיר כולם היום שוממין ואין בהם

[1]) בכ״י שבכל.

עיר בנויה ומיושבת, כי הערביים השוכנים במדברות באים ושורפים[1] הכל, ועד שערי ירושלים גונבים וגוזלים בדרכים ופורק אין מידם, כי מלאו את הארץ. על כן היתה כל הארץ במקומות אלו מדבר שממה מבלי יושב ולא יעבד בה ולא יזרע. ויריחו היום כפר קטן כעשרים או שלשים בתים, וביתר אשר היתה עיר גדולה והיא רחוקה מירושלים מהלך חצי יום היא עתה נאות רועים ויש בה כעשרים בתים. וכן כל הערים הגדולות שהיו מקדם עריין שמם עליהם ומקומם ניכר אכן לא נשאר בהם יושב.

יש בכל הגלילות האלה מוכסים יושבים בדרך בהרים ובגבעות, ואומרים שהם שומרים הדרכים, והם נקראים בערבי נפ״ארי, ולוקחים מכס היהודים כרצונם ואין מוחה בידם. וממצרים ועד הנה עשרים נפ״ארי ופרעתי מחלקי לנפ״ארי ההם כולם כמו רוק״אט אחד. והיהודי הבא ממצרים לירושלים לא יצטרך לפרוע לירושלים בבואו אל העיר אלא כמו עשרה דינרי כסף, אכן הבא דרך יפו פורע רוק״אט אחד זהב. היהודים היושבים בירושלים חייבים ליתן בכל שנה ושנה מס קצוב למלך שנים ושלשה פלוציני[2]) כסף ישן לגלגלת כל אחד ואחד משיצמח זקנו בין עשיר בין עני. ופורעים לני״אפו, הוא השר של ירושלים, שלא יוכלו לעשות יין כי תועבה היא לישמעאלים להניח לעשות יין, ופורעים בגלל הדבר הזה חמשים רוקאט זהב זהו המס הקצוב ליושבי ירושלים שנה שנה. האמנם הזקנים הפרנסים השחיתו התעיבו עלילה, ובכל שבת ושבת אומרים שבאים עליהם הפסדות וחסרונות זה מזה, ומכבדים לאשר יראה בעיניהם כאשר

---

[1]) בכ״י: ושוטפים. [2]) פלוריני(?).

יחפוצי. ואשר לא יתן אל פיהם מכים אותו ע״י גוי עד שיאמר רוצה אני. ועד הנה עזרני ה׳ ולא שאלו ממני פרוטה ולא ירעת מה יהיה באחרית.

חמשה אמונות חלוקות של נוצרים יושבים היום בירושלים, והם הארומיים והיוונים והי״קופיני והעמלקיים והרוב״יסי הם אותם של פריש״טי יו״אני[1]), וכל אחר ואחר מהם פוסל אמונתו של חבירו כדרך השומרונים והקראים עם הרבנים. ולכל כת וכת יש חדר בפני עצמו בתוך הספו״לקו[2]), כי היא במה גרולה ומגדל בתוכו כעין קפנ״ילו אך אין בו פעמון, ושני אנשים מכל כת וכת יושבים שם לא יסורו ממנו.

ובציון סמוך לקברות מלכים יש במה גדולה לכומרים ר׳ פרנצ״ישקו. ובשכבר הימים קברות המלכים גם כן היו תחת ידם, ובא פה בירושלים אשכנזי אחר עשיר ובקש לקנותם מאת המלך ונתקוטט עם הכומרים, ומהיום ההוא לקחו אותם מאת הכומרים והם עתה תחת יד הישמעאלים. ויוורע הרבר בוונ״ציאה, כי היהודים הבאים מארום גרמו לקחת קברות המלכים מתחת יד ארומיים, ואז גזרו לבלתי תת יוצא ובא ליהודים בירושלים דרך ארצם, ועכשיו בטלה הגזירה, ובכל שנה ושנה באים יהודים עם הגל״אי ויניצי״אני ועם הפלג״ריני עצמם ואין מעבר בטוח וקצר כמוהו. ומי יתן ירעתי זה בגלילות ההם כי אז לא התמהמהתי בררך כל הימים אשר ישבתי, כי בארבעים יום יבואו הגל״יאי לכל היותר מויני״ציא עד הנה.

---

[1]) קאטוליקים, קאטולים יוניים, יעקוביסטים, ארמניים ואבסיניים.
[2]) בית תפלה לנוצרים הבנוי על הקבר המיוחס לאותו איש.

אני לקחתי לי בית פה בירושלים סמוך לבית הכנסת ועליית משכני בחומת בית הכנסת היא יושבת. והחצר אשר ביתי בה יש בתוכה חמשה דיירים כלם נשים ואין בה איש זולתי סגי נהור אחר ואשתו משרתת אותי באשר אצטרך. ועלי לתת תורה לה׳ על אשר כה ברכני ולא חליתי ככל שאר האנשים אשר באו עמי, כי רוב האנשים הבאים לירושלים מארץ רחוקה נופלים על המטה לסיבת התחלפות האויר בה והשתנותו מרגע לרגע מקור לחום ומחום לקור, וכל הרוחות שבעולם באות ונושבות בירושלים, ואומרים כי כל רוח בטרם תלך אל המקום אשר תרצה ללכת שמה הרוח באה להשתחוות לה׳ בירושלים, וברוך יורע האמת.

הרבר אשר שאלתי מאת ה׳ בתפלה ובתחנונים הוא אשר אוסיף אבקשנו עור, אשר לא ירך לבבך ורעיונך לא יבהלוך על אשר הרחקתי נרוד ולא תררגה עיניך רמעה למעני, ובפרט אחרי אשר חנני ה׳ והביאני אל זבול קרשו, ובאשר יגל לבי ישמח לבך גם אתה. ועד ה׳ בי כי נשכחו כל הצרות הראשונות ונסתרו מעיני כל מחשבות הגלילות ולא נשאר בי שום רושם וציור זולתי תמונתך ארוני אבי נגרי תמיר, ועיני נגרה ולא תרמה כי אזכרה אשר על זקנה ושיבה עזבתיך ויראתי פן ברמעות עיניך תורישני עונות נעורי. ועתה הואל וברך את עברך, והספר יהיה לך אבי מקום פני ובו תראה ריח בנך ולא תוסיף עצב עמו, ואם יקימנו ה׳ ונחיה לפניו שנה שנה בבא הגלי״אי אכתוב לארוני, ובזה תתנחם והסר כעס מלבך וזכרי מנגר עיניך תשחית, ושמח בבניך ובבני בניך הנעימים אשר סביב לשולחניך, כי הם חלקך ונחלתך לכלכל את שיבתך, ובשלומם

העתרתי והעתרתי לה׳ בחצרות בית ה׳ בירושלים
יראנו ה׳ בבניינה, ובאתם לציון ברנה, ע״י משיח צדקנו,
סלי״ק.

נחוץ, פה בירושלים עיר הקודש תיבנה ותכונן במהרה
בימינו, בשמונה ימים לחורש אלול רמ״ח לפרט קטן,
בנך עובדיה יר״א.

ב.

מכתב רבי עובדיה לאחיו משנת רמ״ט.

מה יקרו אמריך, אחי, מה עצמו דבריך הנעימים מכל ראשי בשמים אשר יחדיו היו תמים שלשת אגרותיך חוברות הגיעוני יחד עם האגרת הגדולה מאת הארון הנעלה מהר״י עמנואל חי מקום״רינו, כלם נקבצו באו לי ע״י ארון רוגייאות הפילינ״רינו בט״ו באלול רמ״ט. ועליהם אשיבך אחי על הכלל, ובקצתה על הפרט כאשר ישים אל בפי, וראשית בכורי כל אשר בכתבי אתן תהלה לאל ואשלם תורות לך על בשורת שלום אבינו הזקן כי עודנו חי אשר עליו תמיד רחמי, ומרי דברי בו יחד נכמרו נחומי, כה יעשה אלהים וכה יוסיף ויציבהו לפנינו שלאנן ושליו נצח. אמנם לא היתה שמחתי שלמה והיה לי הגיל ברעדה על הערר הבת הבכירה לך והילך היולד לך אחרי באתי מן הארץ ההיא, ואשר יעשה האל הוא יהיה לעולם על צר היותר טוב, לא נשאר עלינו זולתי להתפלל בעד השארית הנמצאה, יצו ה׳ אתם את הברכה להחיות להם לפליטה גרולה.

חקרתי לרעת מן האותות והמופתים הנראים בהר הבית ובקבורת החסירים, ומה לך אחי ואותותינו לא ראינו. והנרות הרולקות בבית המקדש אשר שמעת רועכו כבו בכל ט׳ באב גם הלום שמעתי כזאת מפי השמועה, אך אינו אצלי דבר ברור, ואין צריך לומר שמעשה הספררי הכל שקר וכזב, והנבונים כמוך ראוי שיבחנו הרברים על אמתתם ואל ישעו ברברי שקר.

בכ״ה באייר ביום מיתתו[1]) [באים] מכל הסביבות ומדליקים עליו אבוקות גדולות מלבד מה שמדליקים עליו נר תמיד, והישמעאלים מנשאים המקום ההוא ויראים לגעת בכל הנקדש לשמו. וכבר...יו למקום ההוא כלי כסף ובגדי רקמה וזהב רבים ויפים מאד, אלא שעתה כבר מכרו זקני ירושלים הרעים את כל ההקדשות נכסים וקרקעות לא השאירו שריד מהם. לא ראיתי ולא שמעתי שנעשה אות או מופת במקום ההוא שהיה בו שנוי מנהגו של עולם, לבד מה שאומרים שהרבה עקרות נפקדו וחולים נתרפאו בנדר או בנדבה שהתנדבו למקום ההוא, ולא [היה לי פנאי ללכת למקום ההוא] או ללכת אנה ואנה למן היום אשר באתי בה, ע״כ לא אוכל דבר מאומה מן הגליל ושאר המדינות כי אם מפי השמועה. ולפי הנשמע היהודים בצפת ובכפר כי״נה ובכל אותם המקומות מן הגליל הם בשלוה והשקט ואין להם רשע מן הישמעאלים, אכן רובם עניים לנים בכפרים רוכלים מחזרים בבתים בחצרות בשרות לבקש אוכל למו. ואולם בדמשק לפי הנשמע היהודים סוחרים עשירים, ואין בכל הארצות כדמשק היום מלאה ברכת ה׳ ובתיה וגנותיה ופרדסותיה אומרים כי אין דוגמתם בעולם, אך אין האויר שלה זך ומזוקק וכל היושב בה מן הנכרים מיד יחלה, ותמיד באים פה ממצרים ומדמשק ומאחלב היא ארם צובה ומשאר המקומות להשתחוות לה׳.

ובימים האלה באו פה יהודים מארץ ערן, היא הארץ אשר בה הגן המפורסם הידוע גן ערן, והיא ארץ דרומית מזרחית נגד ארץ כוש, אלא שהיה סוד ביניהם. וספרו היהודים ההם שבמדינה ההיא היום קהלות

[1]) של הספרדי הנ״ל(?).

גרולות ורבות מישראל ומלך ממלכי הישמעאלים מושל עליה כשר ואוהב ישראל ביותר, והמרינה גרולה ויפה מאר ובה מיני פירות רבות שאינם מצוים אצלינו, ומקום הגן לא נורע אצלם כלל. והם זורעים בארר וקוצרים בכסליו וימות הגשמים שלהם מפסח עד אב, ומשם (יוצא נהר מצרי יע״ב?) עולה נילוס באב מרבוי הגשמים היורדים בארץ ההיא, ואנשיה נוטים אל השחרות מעט, ואין להם ספרי תלמוד כי אם רב אלפס ופירושים עליו והרמב״ם ז״ל. וכולם מגרולם וער קטנם בקיאים בהרמב״ם כי אינם עוסקים אלא בו. וספרו לנו אלו היהורים כי מפורסם הוא אצלם וברור מפי סוחרי ישמעאלים נאמנים, כי רחוק מן הארמה ההיא מהלך חמשים יום במרבר שם הנהר הירוע סמבטיון, והוא מסבב ומקיף כחוט את כל הארץ אשר שם יחנו בני ישראל והוא יורה אבנים וחול ואינו נח כי אם בשבת, ומה שלא ילך שום יהורי בארץ ההיא שלא יחלל את השבת. ומסורת בירם שאלו כולם בני משה טהורים ונקיים כמלאכי השרת ואין מהם עוברי עברה. ומעבר לנהר סמבטיון רבים מבני ישראל כחול הים מלכים ושרים, אך אינם קרושים וטהורים כאלה אשר הנהר מקיף עליהם. והיו היהורים האלו אומרים הרבר הזה בפירסום ובבירור רב באמרם כי אין להם בזה שום ספק וברור כשמש אצלם. וספר לי רב אחר זקן אשכנזי אשר נולר ונתגרל במרינה הזאת, כי זכור הוא בימי חרפו כאשר באו יהורים אחרים מארץ ערן כררך שבאו אלה וספרו כרבר הזה בשוה בלי תוספת וחסרון. ואמרו עור אלו היהורים מארץ ערן, כי בני ישראל אשר בקצי גבוליהם אשר כתבתי לכם בכתב הראשון שנלחמים היום

עם הפריש"טי יו"אני והובאו מהם בשבי אל מצרים וראיתי בעיני מהם, אלה הם רחוקים מהלך חרש ימים דרך המדבר מן היהודים האחרים השוכנים מעבר לנהר סמבטיון, וכל היום מגירים אצלנו נוצרים הבאים מארצות הפר"שטי יו"אני, שאלה היהודים הנלחמים היום בקצה גבולם הכה בהם הפרי"שטי יו"אני מכה רבה מאד, ויראים אנו פן ח"ו השמועה אמת, כי הקול הולך וחזק מאד. ה' יגן על עמו ועבדיו אמן.

אני יושב היום בבית ארונינו הנגיד, כי הפקיד אותי על ביתו פה בירושלים, ואני דורש לקהל פה פעמים בחדש בבית הכנסת בלשון הקודש, כי רובם מבינים בל"ה, והנני להם כשיר ענבים יפה קול ומטיב נגן, ומשבחים ומהללים את דרשותי ושומעים את דברי, ועושים אינם אותם. ועד כה לא עשו עמי תועה אף לא פעלו עולה הזקנים האלה, ומכל ההפסדות והמסים והעולים אשר מכבירים ושואלים מידי שבת בשבתו לא שמו עלו ולא שאלו ממני מאומה. גם המס הקצוב לגולגולת אשר אין נקי ממנו לא רצו שאתן מס, מן השנה הראשונה ועד עתה בנם אני עומד. ה' יודע מה יהיה באחרית.

הנה הארון ארונינו מה"רר עמנואל חי מקמ"רינו שלח אלי מאה רוקט' ויניצי"אני ככל אשר שאלתי מאתו הם השבחות מהפקרון אשר הפקדתי אתו, וכן הבטיחני לעשות שנה שנה, ואני נותן מהם לארון הדוגיאות המביא אותן אלי לחשבון עשרה למאה. והוסיף מה"רר עמנואל הנ"ז לשלוח מנחה בית ה' כ"ה רוקט וי"ניציאני קצבה לשמן המאור וקצתם לעניים. אני שמח בעמלי פה בירושלים ודבר אין לי עם ארם, ואנו מתקבצים בקר

וערב ללמור ההלכה, ושני תלמירי הספרדים לומרים אתי בקבע, ופה אתנו היום שני רבנים אשכנזים. ואולי תבנה ותכונן הארץ, כי שלח המלך מכתב ושימהו לחוק עולם אשר לא יתן שום יהורי היושב בירושלים כי אם המס המוטל עליו בלבר, יען אשר בתחלה היה חק[1] למלך מאת היהורים אשר בירושלים ארבע מאות רוקט בכל שנה, בין שיהיו יושביה מרובים בין שיהיו מעטים, והיו כולם נתפסים איש על אחיו ועל רעהו. ועתה כאשר ריחם האל ונתן כזאת בלב המלך שיתן כל אחר המס לגולגולת ויפטר, היתה זאת תקנה גרולה אשר לא נעשתה כמוה בירושלים זה חמישים שנה, ורבים מאשר נררו הלכו שמים את פניהם לשוב לשבת בארץ, אולי ישר בעיניו האל ותשוב ונבנתה על תלה, וארמון על משפטו, ובאו הנרחים והאובדים מיהורה ומאפרים, והשתחוו לה׳ בהר הקרש בירושלים. ואספיק בזה עתה להיותי נחפז מאר.

נחוץ, פה בירושלים ע״ה תו״בב, כ״ז אלול רמ״ט, אחיך עובריה יר״א.

---

[1] בכ״י: חי.

מכתב מאת נוסע אלמוני, שבא לארץ ישראל בשנת רנ"ו (1495).

[ברכי] נפשי את ה' ולבי ובשרי ירננו אל ארון כל תולדות המנהג בריותיו בחסד וברחמים, וברוח פיו עברנו זה הים גדול ורחב ידים בלי צעקה ובלי פרץ לא שמענו קול נוגש ת"ל, ואני אשירה וארנן לבקר חסדו אשר גמלנו כל טוב והביאנו אל תכלית המבוקש כאות נפשנו. כן אשא תפלה אל המניע ראשון חונן ומשפיע מטובו לכל קוראיו הוא יחון אתכם לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וגם שמה בארצכם יתן לכם קוממיות. הנני נקרב אל רום תפארתכם במגלת ספר כתוב עליה שבתנו וקומנו ואת הדרך אשר עברנו בה עד היום בואנו פה ירושלים ע"ה תוב"ב אכ"יר.

ה" אגוש"טו רנ"ה יצאנו מויניזי"אה בשמחה וגיל ללכת לדרכנו בשלום ובמישור, וביום השבת לכ"ב שעות הגענו לפול"ה והיא עיר קטנה ורחבת ידים וימצא בה בשר ודגים וכל מטעמים הכל בזול, ושם ישבנו שני ימים בבית המפואר הנשא כמ' יעקב אשכנזי י"ץ אשר הביאנו אל ביתו בפנים מאירות והכין שאר לעמו ומטה ושלחן וכסא ומנורה, אין בית המלך חסר כלום, ואין שם בה יהודי אחר זולתו והוא פותח דלת לפני לוין כי שוכן כמלך בגדוד. מויני"זיאה לפולה יש ק"נ מילין והוא מהלך יום ולילה אחת ואנחנו אחרנו בדרך כי לא היה לנו רוח ועברנו על מי מנוחות.

נסענו מהמקום עם רוח נושבת והגענו לקר״פו ביום ב׳ י״ז בו, והיא עיר גרולה על שפת הים אבל איננה יפה רק בזויה ומלוכלכת ובפרט מקום היהורים, מכל מקום פירותיה יפים וטובים ושם קנינו צרה לררך לחם וגבינה וענבים ואפרסקים. העיר רחוקה מפולה ת״ר מילין ולא עמרנו שם רק הלילה ע״כ אין בפי מילין להגיר לכם את הארץ מה היא.

נסענו מק״ורפו עם רוח חזק וטוב הגענו למורון ביום ז׳ בבקר כ״א בו. גם היא עיר גרולה ויותר יפה מקורפו ויש אנשים סוחרים רבים והיא ארץ זית שמן וגפן ותאנה ורמון, מכל מקום הארצות אינם יפות כארצכם שם וגם יושביה נמשלו כבהמות נרמו ומקורפו למורון יש ת״ק מילין.

נסענו מק״ורפו עם רוח חזק וטוב, הגענו למורון ערב ואיש לא ירר מהרוגיאות ער יום ו״ בחצי היום מפני פחר הקור״סארי. וזה כי רורי היא עיר מקלט לשוררים יען יתנו אל הגרא״נר מאש״טרו חלקו מהשבי אשר ישבו, וע״כ הם באים הקורס״ארי אל העיר לבטח, לפיכך הקאפיט״אניאו רצה הבטחון טרם יצא איש ממקומו ושם צריך עיון רב ובפרט ליהורים. רו״רי ה׳׳א עיר מבצרת יפה וחזקה ער מאור והבתים רוכם מאבני סלעים גרולים וימצא שם אנשי שם ואנשים סוחרים מכל אומה ולשון, גם יש בו צרפתים הרבה כי הגר״אנר מאש״טרו הוא צרפתי והעיר רחוקה ממורון ת״ק מילין.

וכחצי היום כ״ט בו נסענו מרורי והגענו לפאמ״ה אגוש״טה ביום ה״ ג״ סטי״מרו רנ״ה, ושם ישבנו שלשה ימים, והעיר טובה מלאה כל טוב, וכל ימי לא ראיתי לשובע מלחם ובשר וכל רבר כעיר ההיא. ואנחנו

קנינו סמס גרול ושמן בער א' מארציל וחצי, ויוכל ארם להתפרנס בה ברוחב עם ששה רו"קאטי לשנה לכבור ולתפארת, ואולי בפחות. אמנם ארץ אוכלת יושביה היא כי האויר רע מאור וגם המים אינם טובים וע"כ יושביה מעטים, ובכל המקומות שזכרתי ראיתי קהלות גרולות רק [לא] בפא"מה אגו"שטה כי מעטים הם, ולא יש מלוה ברבית בארצות אשר עברנו רק בפאמה אגושטה, אשכנזי שמו ר' שבתי, הוא פותח רלת לפני לוין ולכל מי שירצה יכול להלות ברבית כטוב וכישר בעיניהם ואין אומר לו מה תעשה כי כן נימוס הארץ, אבל בשאר המקומות הם בעלי מלאכות או תגרים ויושבים לבטח ואין מחריר, פא"מה אגו"שטה היא מאי ציפי"ריאה ורחוקה מרורי ש' מילין.

ו' סטי"מרו רנ"ו לפנות ערב נסענו מהמקום והגענו אל חוף בארו"טו ביום ג' ח' בו וביום ד' בבקר ירדנו מהרוגיאה בשמחה ובטוב לב. והכלל העולה מהרברים—באנו מויני"זיאה לבר"אוטו בל"ר ימים אף כי אחרנו בררך בכל המקומות שזכרתי. ואני לא הרחבתי המאמר בספורים מהארצות אשר עברנו בהם דרך הים, כי לא כל חרש להגיר לבר. ועתה אוריע אתכם את כל הקורות אותנו ואת הערים אשר עברנו בהם מיום צאתנו מהים ער אם באנו פה ירושלים ע"ה תוב"ב.

בארו"טו היא החוף מרמשק ושם יבואו כל הסחורות המוליכים ברמשק והמביאים בויני'זיאה והיא עיר קטנה וטובה עם מעיינות הרבה ופרות משובחים, וכל היהורים יפרעו שם אל הנ"איפו היינו ארון העיר כל אחר יפרע א' רוקט ורביע שהם ל"ב מא"ירינו ושני מאי"ריני הסא'מארצ"ילו והרוקט וניצ"יאנו שוה י"ג מארצ"ילי

וחצי. בב״ארוטו אין עומרים יהורים, אמנם לא ירעתי הסבה כי הישמעאלים בבארו״טו הם יותר טובים מכל אנשי זה המלכות ואוהבים היהורים מאור. ואשר אני אחזה לי אספרה לכם: בכל המקומות אשר עברנו נכנסו היהורים ברוגיאות, קצתם הגיעו לב״ארוטו, וגם עם הגאלי״אצה ר״ל טר״אפיקו באו לברוטו כמו ק״נ נפש, כלם עניים ואביונים ומרורים, אז היינו שם ג׳ מאות נפשות, והישמעאלים היו מרחמים מאר על האביונים ויטו עליהם חסר ונתנו להם צרקה מעות וחטה ולחם ופרות. ועור כמה פעמים הישמעאלים היו מלעיגים וצועקים אחר הגוים כלבא בר כלבא וחרפום וגרפום כאלה רבות, ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב וע״כ פליאה רעת ממני מרוע לא יתיצבו שם היהורים.

לקחנו בית בחברת המרומם איש צריק תמים כמה״ר יוסף סארא״גוסה ספררי והוא חסיר גמור, ועמרנו יחר עם כל בני ביתו שבעה ימים טרם נבחר את הררך אשר נלך בה, כי היינו מסופקים אם נלך בררך רמשק או ררך צרון יען היותה סמוכה לבארו״טו מהלך חצי יום בלבר, ויען היותה מארץ הקרושה, סוף רבר כמהר״ר יוסף הנ״ל הסכים לעבור ררך הים עד צירון וכן גמרו ללכת עמהם הזקן ונשוא פנים כמ׳ יקותיאל מויג״אצולו ז״ל עם מרת נובלה זוגתו וכמ׳ רניאל מלב״ורנו ואחרים זולתם. ובהיות כי שמענו שהיו מצוים הקורסארי ררך ההיא אז גמרתי לבלתי לכת עמהם וקראתי לאחי כמ׳ יקותיאל י״ץ ובחרנו לעלות ררך רמשק, והמה הלכו לררכם ררך צירון. ובהיותם שמה הנא״ייפו וגם הקהל החזיקו בכנף מעיל הנעלה כמ״הר יוסף ה״נ ונררו לו נ׳ רוק״אטי לשנה להחיות נפשו וכל בני ביתו למען ישב

שם, כי גדול שמו בכל הארץ והנא״ייפו יפרע ממעות ה״נ עשרים דוקא״טי. ואולם ארברה בצר רוחי ובלב נשבר ונדכה אוריע לכם המקרה בלתי טהור אשר קרה וזה אחר עברו ימי הסכות נכנסו בגרי״ביו אחת מהישמעאלים כמ׳ יקותיאל מוינא״צולו ז״ל ואשתו ע״ה והחמר בחורים כמ׳ דניאל מבו״רגו ז״ל ואנשים אחרים לבוא פה ירושלים ע״ה ובהיותם נגר עכו הטיל ה׳ רוח גדולה אל הים ובעונות נטבעו כל היהודים, זולתי ציציליאנו אחר נמלט משאון גלי הים ובא והגיד הדבר אל ק״ק ספי״טה והקהל שלחו אנשים אל המקום וימצאום ערומים על שפת הים ויקברום שם. אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי ולבי עליהם תאבל, איך היו לשמה כרגע זקנים גם בחורים לבלות שאול טרם יגיעם הבלוי וההפסד הטבעי. וכמעט היינו בכל רע כאין שפכו אשורינו, יען כמ׳ יקותיאל אחי י״ץ נטה כונתו ללכת עמהם ואל מנענו, וכל עור נשמתי בי אתן תורה לאל חי ובתוך רבים אהללנו.

ואשר מביאים הויניצ״יאני ברמשק ובבאר״וטו הם כסף וזהב בדיל נחשת צרוף בגדים רכים (ו) עבים, ובשובם אחור יוליכו פלפל זנגביל וכל מיני בשמים ומשי וקורד״יאני ולפעמים אבנים טובות ומרגליות כאשר ימצאו מהם. ולפי מה ששמעתי מעטים הם האבנים טובות ברמשק אבל במצרים ואליסנר״ריאה משם לכסף מוצא ומקום ספיר אבניה.

בבארוטו נתפשרנו עם חמר יביאנו עד דמשק לכל הוצאותיו מקאפ״ארי ומכל דבר ומזה נעשה ע״י סופר משם ויהי שכרו מאתנו עשרים מר״צילי לכל ראש. ובליל ר׳ י״ו סט״ימ׳ רנ״ו יצאנו מחוץ לעיר מרחק

כמטחוי קשת ושם נתנו תבן ומספוא לחמוריהם ואחרו שם כדי לעבור על הקאפארי. ויהי בחצי הלילה קמנו ועלינו לדרכנו כל הלילה בלי פגע רע ת״ל ועברנו כל שני הקאפ״ארי בלי פרעון, ויהי בבוקר הגענו אל הקאפארה השלישית ולא עשו אתנו רק טוב ומכרו לנו לחם וענבים ואכלתי לשובע והחמרים פרעו הקאפארי כאשר היה מן הראוי ועברנו בשלום ובמישור, וכן הלכנו כל היום וכל הלילה עד בואנו לדמשק. בגלילות האלה לא ימצא בדרכים מחנה עם חדרים ומטה ושלחן רק לסוף מהלך יום אחד ימצא לפעמים בית פרוץ בלתי מכוסה הנקרא אל״חן ושם ימכרו לחם ופירות וביצים אבל אין מקום ללון רק האנשים יעמדו באמצע החצר הם וחמוריהם.

ביום ו׳ בבוקר הגענו בדמשק שלמים ושקטים ואין עיף ואין כושל בנו ש״ל, ועמדנו בבית הנשא כמ׳ משה מקראן י״צ אשר הביאנו אל ביתו ושם ישבנו חמשה ימים ובכל המקומות הנ״ז אין איש יעשה מחנה כאשר בארצינו לתת לחם לאוכל. וכי יבוא גר או נכרי בדמשק ולא ידע לשונם איש לא יזוז ממקומו להשתדל בעבור החצונים ,רק הנכבר כמ׳ משה מקראן י״ץ, וה׳ ישיב לו כפעלו הטוב.

דמשק היא עיר גדולה לאלקים וחוצותיה רחבות ויש שמה בתים וחצרות עם מעינות הרבה ויש שמה שלשה קהלות, כי הארץ גדולה ורחבת ידים הם, בין כלם ת״ק ב״ב, קצתם תגרים מבגדים ועגינים אחרים, ויש מהם בעלי מלאכות. גם מהם מלוים על משכונות טובים לחשבון כ״ר למאה אל הויני״ציאני, ויש מהם ישימו

מעות על הקוט״ימו[1]) ולא יחסר להם י״ח למאה. תכלית הדברים הריוח מצוי שם מאד לפי מה ששמעתי, ואני לא אוכל דבר רק לשמע אזן, כי ביום ר״ה הוכתי בסנורים ועמדתי כלוי בבית עד יום צאתנו מן המקום, וזה היה לסבה כי אכלני הקרח בלילה בדרך כאשר אמרתי.

ביום ד׳ בחמשה ימים לחורש אוט״ו׳ רנ״ו יצאנו מדמשק עם חמר אשר נתפשרנו עמו בעד עשרה מאר״צילי לכל ראש להביאנו עד ספי״טה לכל הוצאותיו מקא״פארי ומכל דבר. וביום ו׳ בבוקר הגענו לספי״טה ושם לקחנו חדר קטן בבית איש יהודי עני ואביון מאוד ועמדנו בביתו יותר מחודש ימים ויהי שכרו מאתנו בין שנינו א׳ כסף ליום הן בעבור שכר טרחו להכין לנו בר ולחם ומזון.

סאפי״טה היא בנויה בשפוע ההר ועיר גדולה היא והבתים קטנים ובזוים הם וכאשר ירדו גשמים אי אפשר ללכת בעיר בעבור הלכלוך, ובהיותה בשפוע צער ועמל הוא לצאת בשוקים וברחובות אף בעת הקיץ כי תמיד עולים ויורדים בה, מכל מקום הארץ טובה ובריאה והמים טובים בתכלית. והנה אמת נכון הדבר כי ראיתי שם זקנים הרבה מאוד מששים ושבעים שנה ובתוכם היה זקן בן מאה ושלשים שנה ועודנו באבו חזק ובריא אולם. וק״ק הם כמו שלש מאות ב״ב, ורוב היהודים עושים חנויות מבשמים וגבינה ושמן ומיני קטנית ופירות. ושמעתי כי כ״ה רוקא״טי יוציא אחד בחנויות ההם יתפרנסו בהם חמשה אנשים והמזונות גם שם הם בזול. והגאון כמ״הר פרץ קולובו יזיי״א הוא ראש וקצין בעיר

[1]) Escompte.

ההיא והטה אלינו חסד וספר בשבחנו ורצה לעשות לנו ההוצאות בביתו וללמוד אתנו בעד שנים עשר דוק״אטי לשנה לכל אחד [אם] חפצנו לשבת במקום והקהל נותנים אליו הספקתו. הסך נעלם ממני מכל מקום גם הוא עושה חנות מן אכילה להרויח מזונותיו.

בסבוב סאפי״טה יש מערות רבות נקברו בהם חסידים גדולים ורובם סמוכים לעיר כמו ששה מילין, וראיתי קצת מהקברות הנ׳. ועתה אוריעה את רום תפארתכם את אשר שמעתי ואת אשר ראיתי בעיני:

ראשונה בסאפיטה קרוב אל מקום היהורים יש קבורת הושע בן בארי הנביא ז״ל ואין עליו מצבה וציון רק אבן גר(ולה) על פי המערה, ותכף בבואי בספי״טה התפללתי על קברו. רחוק מספיטה תחום שבת יש קבורת הרב ר׳ יהודה ב״ר אלעאי ושם כפר קטן נקרא עין זיתון, ועל הקבר יש ציון יפה ומרליקין בו נרות ושם באתי ונשתטחתי והרלקתי נרות עליו וראיתי ורברתי עם הישמעאלית אשר נפלה מאילן משקדים אשר על קבר החסיר הנ״ל, וזאת האשה רברה סרה ממנו ורצתה לעלות על האילן כאשר באולי שמעה בימים חלפו למו, ואמרה אלי האשה איך ראתה בעיניה נערים אשר רחפוה והשליכוה רחוק מ(מנו) כמו ארבעים אמות ונשברו זרועותיה, ועור אמרה כי בא אליה החסיר בחזיון לילה ואז שבה וחזרה מרשעה והרליקה נרות על קברו ונתרפא לה, והישמעאלים מכברים המקום ורבים זולתם (ירליקו) שמה נרות.

רחוק מספיטה ששה מילין יש כפר אחר שמו אליי״רון ושם נקברו חסידים גדולים אשר אזכיר את שמם, וטרם

בואי אל המקום ראיתי שלשה קברים על אם הדרך. הראשון הוא ר׳ יהודה הנענש זצ״ל, ואין על קברו רק מעט גל אבנים. מעט רחוק משם יש קבורת ר׳ טרפון זצ״ל ועליו ציון יפה. ומשם והלאה עוד מעט יש קבורת ר׳ יוסף בן קסמא זצ״ל וגם עליו גל אבנים בלי ציון. אח״כ הגענו אל הכפר הנ״ל וראינו מערת הלל ותלמידיו זצ״ל אשר נקברו עמו שם והם כ״ד תלמידים. סמוך לזה נכנסנו במערה אחרת ויש בה כ״ב תלמידי חכמים ואמרו כי היו תלמידי ר׳ שמעון בן יוחי זצ״ל בעכו, כי קרוב אל המקום ההוא בשפוע ההר יש עליו ציון יפה בתכלית ונראים עד ספייטה ואצלם נקברו נשותיהם, ואין על קברם דבר, ואמרו כי הרבה פעמים בנו עליהם ובלילה היה חרב, לא ידעתי אם אמת הדבר. אחרי זאת ראיתי קבורת שמאי ואשתו זצ״ל קבורים תוך אבן אחת גדולה לא ראיתי כמוה, ותחת האבן יש מערת תלמידי שמאי זצ״ל קבורים בה. עוד ראיתי בית הכנסת מר׳ שמעון בן יוחי זצ״ל וגם הוא בניין מאבנים גדולות אבל עתה הוא חרב ולא נשאר ממנו רק כותל אחד ואומרים אנשי ספייטה כי מקובלים הם כי כאשר יפול הכותל ההיא אז יבוא משיחנו במהרה בימינו. והוגד לי כי בשנת גירוש ספרד נפלה השא״ייטה בכותל ההוא והתחיל לנפול ואז עשו אנשי ספייטה יום משתה ושמחה.

עוד יש כפר אחד קרוב לספייטה נקרא (ע)״למה ואחרים זולתו, אשר אמרו כי נקברו בהם רוב חכמי ישראל. בעונותי הרבים לא זכיתי לראותם, כי תמיד בספייטה הייתי מושכב על ערש דוי, אבל במקומות שזכרתי בכלם התפללתי כפי קוצר השגתי וברובם

הדלקתי נרות, ואני לא אתבונן להגיד כל מה שנאמר לי בסיפורים האלה רק אשר חזיתי ספרתי.

טרם צאתנו מספייטה פרענו רוקאט אחר כל אחר ממנו בזהב הי"לייה הוא המס קבוע פורע כל ראש בכל שנה, והנשים והנערים בלי חתימת זקן לא יפרעו המס, וכן לא יפרעו הנשים והנערים הרוקאט ורבע אשר פורעים בברוטו אל השר משם והייליה מי שפורע במקום אחר ואף כי ילך במקום אחר לא יפרע יותר בשנה ההיא, רק שיהיה כתוב בירו איך פרע, ואם יאבד מירו הכתוב יפרע פעם אחרת.

ביום ו' לי"ב ימים לחרש מרחשון רנ"ו נסענו מספייטה בחבורת אנשים ויציליאנוש אשר נתפשרו עם אורחת חמרים יהורים וערלים וישמעאלים, והוצרכו לכל אלה כי היה רכושם רב ויהי משכרם ק"ב כספים לכל ראש להביאם עד ירושלים ע"ה, הדרך מסוכן מאד בעבור הליסטים וגם בעבור הקאפ"אטרי כי יקחו הקאפ"אטרי כאות נפשם ואין מוחה, ואף כי יהיו המ"וקרי כהיינו החמרים משועברים הם לפרוע לקאפאטרי, מכל מקום אם מטה ירם ממה שיעמיקו לשאול אז ירצו לשאול מהיהורים ויצטרכו [לתת] בעל כרחם. וכי יבואו לעיר והיהורים ילכו לפני השופט לערער עם המוק"ירי ויוכיחו עליהם לגמור המלאכה גם כי ירבו תפלה אין שומע כי בכל הארצות האלה לית רין ולית דיין ובפרט ליהורים נגר הישמעאלים. גם יזרמן לפעמים כי יברחו המוק"ירי ויניחו היהורים עם כל בהמתם אל הקאפ"אטרי, וע"כ הורגלו היהורים ללכת עם חמרים ערלים אשר ידעו לנטות ארחת יושר וילכו בנתיב לא ירעו. ואף כי הערלים האלה היו גם הם עמנו פחרו פחר ולא רצו

לשאת הרכוש וע״כ הוצרכנו להניח בכפר קי״נה אחי כמר יקותיאל י״ץ לשמור החפצים והמטלטלים מהציצליאני כי כן רצה הראש מהציצליאני שמו מהר״ר רבה י״א, גברא רבא הוא, והוצרכתי להסכים בזה כי כבר יצאנו מספייטה והוא השכיר המוקי״רי ראשונה ולא הייתי יכול לעבור על רצונו.

ביום ג׳ בו קמנו ועלינו מן המקום והלכנו כל הלילה בלי דבר כלל ועברנו על שני קאפאטרי בלי פרעון והיינו בדרך רותן וראיתי הבור אשר השליכו בו יוסף הצדיק זצ״ל וכעלות עמור השחר נשארנו בהרים עד צאת הכוכבים. בלילה השנית עברנו חוץ לשכם והיא באמצע הר גריזים והר עיבל כלו מרבר שממה, וכל הדרך ההוא לא הלכנו כ״א בלילה מפני פחד ומפני יראת הקאפאטרי. בלילה קמנו לעלות לדרכינו, ה״י מצא את עון עבדיך כי פגענו בדרך משרתי הקאפאטרי משכם והחזירו אותנו אחור אל מחנה קרוב לשכם מהלך חצי יום ושם עמדנו כל הלילה באימה וביראה, ויהי בבוקר ביום ה׳ נתפשרו עמהם היהודים יחד עם החמרים בעד ארבעה עשר דו״ק והגיע לפרוע לחלקי י״ר כספים. בליל ו׳ נסענו מהמחנה והלכנו כל הלילה בפחד וברעדה, כי פחד פחדנו פן ירדפו אותנו אנשי שכם כי רובם שופכי דמים, ה״י נחנו בדרך אמת. וכמו השחר עלה עומדות היו רגלינו בשערי ירושלים ע״ה ביום הששי בבוקר לי״ח ימים להרש מרחשון. בראותי מרחוק העיר השממה וחריבה והר ציון ששמם איך היה מעון תנים ומרעה לכפירים שועלים הלכו בו עלי תשתפך נפשי ולבי ראבה ועיני ירדו מים, ישבתי גם בכיתי וקרעתי את כותנתי בשני מקומות כא [שר] מן החיוב, והתפללתי נגד בית

מקדשנו ה"ו הוא למען חסדו ישיב שבות יעקב במהרה בימינו ונזכה לראות בניין בית זבול תפארתנו, וכן יהי רצון אמן. ויהי בבואי לעיר באנו לסמיכות בית האיש גורא תהילות הנישא והנעלה מאור הגולה אביר הרועים מה"רר עובדיה יצ"ו, אליו הודעתי את לבבי ואת שפלות מצבי היותי היום כעיר פרא וכעגל לא לומד וכי באתי אל הארץ לשור אורחות משפט ולמען דעת את ה"י עזבתי משפחתי וארץ מולדתי לחסות תחת צל כנפיו, למען יעניק מטובו אל עבר פני ויפח באפי רוח חיים ללמדני תורה ומצות. ואז נגלה אלי כזקן מלא רחמים כמנהג דינו הצדק ויאמר אשימה עיני עליך כבן יקיר לעשות עמי אות לטובה ואני אזכיר תהילתו וחסדו אשר גמלני ברוב רחמיו ולשוני תהגה צדקתו בסוד ישרים ועדה.

והאיש גדול מאד ועל פיו ישק כל הארץ ובלעדו לא ירים איש את ידו, ומקצוי הארץ אליו גוים ידרושו ואחרי דבריו לא ישנו, וגם במצרים ובבל ובכל הארצות האלה יגזור אומר ויקם לו, ואפילו הישמעאלים מכבדים אותו ויראים [ממנו]. ושמעתי כי כבר ברוח שפתיו המית רשע והוא עניו ושפל רוח עד מאוד ודבריו ערבים ודעתו נוחה עם הבריות וכל עמים יאשרוהו ועליו יאמרו אין זה ילוד א[שה].

בבאי הנה נלאתי מצוא בית לשבת, כי רבו הבאים לעיר ומלאה הארץ מאנשים, ולקחתי חדר בעד חדש ימים עד אמצא מנוח לכף רגלי ובהיות כי המרומם... אברהם מסי"נה יזיי"א והאלוף כמ"ר משה מלוב"ורגו יצ"ו ובחור אחד ספרדי... נחמד ונעים וטוב המזג כולם עומדים בחצר אחד ובתורת ה' יהגו יומם ו(לילה),

חשקה נפשי לשבת עמהם, וכאשר הורשתי תשוקתי אל הגאון תפארת אנשים... עובריה יזיי״א השתדל השתדלות נמרצה בררוש הזה ובתבונות כפיו מלא חשקי אל תכלית המבוקש אך במשפט כי בצרק כל אמרי פיו, ובמתק שפתיו הוציא מן [הבית] הזה האשה היושבת פה בראשונה, באמרו כי בעבור הלמור טוב שנשב [פה] אנחנו היום, והוא הבטיחני כי לא יעבור זמן רב יתן לנו מקום בחצר אשר [הוא] יושב והיינו קרובים אליו, ולולא כי בית קטן יש לו כבר היה מאסף אותנו הביתה כי חפץ בנו האיש. עור הפליא חסרו עמי והציל עני מחוק ממני, וזה [כי] יפרעו בכל שנה חמשים רו״ק למען יוכלו לעשות יין כי תועבה היא לישמעאלים, שלשה ערכים לגבות המעות ה״נ העשירים פורעים עשרים כסף לכל קאנטרי יין [והבינונים] יפרעו ששה עשר כסף והעניים שנים עשר כספים ואפילו מקבלי הצרקה. והממונים על זה שתו ערכי עלי ארבעים כספים משני קאנטרי יין וחצי, ואני נתרעמתי על רוממותו כי היה נראה לי שהעמיסו עלי יותר מן הראוי, ותיכף בשמעו את קולי פנה מכל עסקיו וקם והתהלך בחוץ ובעצמו וכבודו לקח עשרה כספים מיד הגובה והחזירם לי ויבער כמעט אפו יען לקחו א[צ]לי עשרה כספים נגר כל רת ורין, יען היותי גר ויחיר וגלמור, ויאמר אך עמי המה ואהי להם למושיע. וכבר נשתוממו על זה כמה אברהם מסינה י״צ וכמר׳ משה מלבורגו למה זה מצאנו חן בעיניו, ואני תפלתי לאל חי ישמרהו ויחייהו וימלא בטוב ימיו ושנותיו בנעימים.

ירושלים עיר קורש הם כמו מאתים ב״ב והם נשמרים מכל חטא ועון ווהירים למצות וערב ובוקר וצהרים

יתקבצו כלם יחד עשיר ואביון להתפלל בכונה. ויש שני חזנים יראי ה"י יכונו בתפלתם אות באות ומלה במלה ככל היוצא מפיהם, ובכל יום פעמים באהבה יעמרו כל הקהל לשמוע דברי תורה בב"ה מפי איש זקן בן שמונים שנה חכם ונבון שמו מה"רר זכריה ספרדי יזיי"א, ובכל יום ידרוש לאחר שחרית כמו רביע שעה ולא יטריח על הצבור, וכן בערב אחר ערבית, וזה חק ולא יעבור. אבל המאור הגדול כמה"רר עובדיה יזיי"א לא ידרוש כי אם פעמים או שלש בשנה, כמו בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות וגם בימי תשובה, ואף כי זה ימים מועטים השמיע את קולו ערב ומוצא שפתיו אמרות טהורות מזוקקות אין בהם נפתל ועקש כולם דברי אל חי ומקטון ועד גרול לו שמעו ויחלו ולא נשמע אפילו קול רממה דקה. ואם אמרתי אספרה להגיר בשבחיו הנה לא יגיע אליו פאר וכבור, יען היותי נתעב ונאלה בער ולא ירע להבין ולהשכיל אל מעלתו, ואת יקר תפארת גדולתו, ע"כ לא אאריך בזה, כי לי רומיה תהילה. ובכל יום אחר התפילה ואחר הדרשה יעמרו אנשים בב"ה ללמור במשנה ובתלמור כמשלש שעות ואח"כ ילכו מחיל אל חיל לבקר חולים ולתת מתנות לעניים כל איש אשר ידבנו לבו, ומרבים העם לתת צרקה אף כי מטה ידם ויש עניים הרבה בזאת העיר, ורוב הקהל מתפרנסים מן הצרקה. ה"י ברחמיו ירחם עלינו וישלח ברכה באסמינו ובכל משלח ידינו.

הריוח מצוי פה מעט בירושלים ע"ה מכל הארצות האלה ומי שירע לעשות מלאכה כמו צורף או נפח או אורג בגר פשתים או תופר ירויח מזונותיו אבל בצמצום,

אך ברמשק ובמצרים באלכשנ״רריא ובחלבי הוא ארם צובא בכל אלו המקומות ירויחו היהורים ככל אות נפשם, ובפרט מי שירע לשון ערבי ולשוננו ישית כעפר בצר, כפי מה ששמעתי. אבל הנה לא ירויחו פרוטה כי אם ברוחק זולתי מי שהוא צורף. מכל מקום המזונות אינם כ״כ ביוקר הנה, ובשנה הזאת יש זול מלחם ויין שבח לאל יתברך, ולפי מה שאחשוב יכול ארם להחיות את נפשו עם עשרה רו״ק לשנה. והנה אנחנו נתפשרנו עם כ״מ אהרן לועזי היושב בזה החצר כי יעשה לנו ההוצאות ויכבס לנו הבגרים ויהיה שכרו ארבעים כסף לכל אחר ממנו לחרש, אמנם לא יתן לא יין ולא שמן להרליק נר ולא יפרע שכרות הבית ולא יתן לנו ללין רהיינו מטה וסרינים וכסת, אבל יתחייב לתת לנו בכל ערב בשר או רגים או ענינים אחרים מגבינה ובכל בוקר יכין תבשיל ולא יחסר, ונאמר לנו כי הגריל משכורתו יותר מן הראוי מכל מקום בחרנו לעשות כך למען לא יהיה לנו טורח להכין תבשיל ולא נתבטל מן הלימוד ואנו פורעים בין שנינו שכירות הבית ששה כספים לחרש. ולפי אומר רעתי אנחנו מוציאים לחשבון ר׳ רו״ק לשנה זולתי ממסים ועולים ומה שנוציא לתת לעניים ומה שנצטרך להוציא במטלטלין מרי יום ביום.

בכל זה המלכות יפרעו היהורים א׳ רו״ק וחצי לגולגולת בכל שנה, ומן הרין אין לנו לפרוע מס אחר זולתו, והנשים והנערים בלי חתימת זקן לא יפרעו רבר, אמנם לפעמים יכבירו את עולנו על צוארינו ער לא נוכל לשאת, וזה יזרמן כאשר יתחלפו הנא״ייפו על הארץ רהיינו העשרות, כגון אם היה השמן בזול או שוק״רוה או רבש או בורית וכהנה רבות אז יחלק

הנויי״אפו מהדברים ה״נ על אנשי הארץ ויצטרכו לפרוע כפלים לתושיה ממה ששוה ויפרעו המעות מיד, ומי שישיב כמתנצל ויחנן קולו כי מטה ידו ואין לו להחיות נפשו יכוהו במקל על רגליו עד שתצא נפשו או יאמר רוצה אני, וזה הוא דבר כללי, משפט אחר יהיה ליהודים ולערלים ולישמעאלים, אבל לא ישנאו היהודים לחרף ולגדף אותנו כמו בארצכם, ויש שער מהעיר שהוא קרוב אל מקום היה[ורים] העניים ומפתח השער ההוא יחזיקו אותו היהודים, אמת שצריך שיהיה היהודי כפוף ונכנע תחת הישמעאלי וצריך להשפיל עצמו וידכא ישוח ולא יעשה הוראות אם הוא עשיר פן ישימו עליו עלילות דברים לקחת את אשר לו.

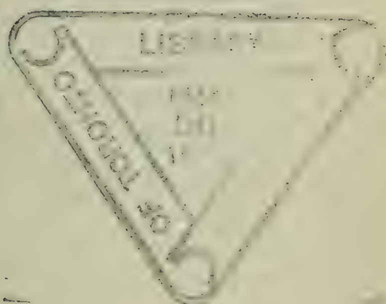
הבתים אשר בירושלים ע״ה כולם מאבני סלעים ואין בהם עליות הרבה זו למעלה מזו כמו בארצכם ואין קורות בבתים ולא בנין עצים. והעצים בעיר הזאת הם יקרים מאד ובחנויות נמכרים במשקל, ואחשוב כי בעבור [זה] אינם עושים עליות פה, אבל בחצר אחת יהיה סביב לה חמשה או ששה חדרים וכלם עשוים מיטו״לייטו[1]). גם לא ימצא בעיר הזאת באר מים [חיים] רק בכל חצר יהיה בור אחד והוא מלא מימי מטר וכי יכלה הגשם מן [הארץ] יכלו המים מן הבורות ולפעמים יתקבצו הישמעאלים עלינו לשפוך היין ולשבור [הכרים], כי יאמרו אשר בעבור חטא היהודים ששותים היין לא ירדו גשמים. ולפעמים מים קרוב לעיר ממעין היוצא מחברון אבל מעטים הם, ובעת הקיץ [יחרלו] מלבא, ובעיר הזאת טוחנים עם הבהמות, כי אין רחיים כלל לטחון במים כמו בארצכם.

1) לְבֵנִים.

בתוך העיר סמוך לב"ה יש מקום פנוי וריקם, ילכו כל הקהל אחר התפילה להתפלל נוכח בית המקרש, כי משם יראו המקום [הקרוש] ונורא. וסמוך אליו יש מדרש שלמה המלך ע"ה ולא יכנסו בהם רק הישמעאלים לברם, ומרת שט"יילא תמ"א אשת כ"מ משה מלובורגו יצ"ו ראתה היא בפנים באמצעות עירונית ישמעאלית אשה חשובה היושבת סמוך למדרש. ושמעתי מפי מרת שטיילא כי הוא בנין אבנים יפים עד מאד בהירים [כעצם] השמים לטוהר ולמעלה ציפויו זהב טהור מעשה ידי אמן, אבל הבית [עצמו] לא ראתה בפנים. ושמעתי כי הוא בנין יפה והדור בתכלית והמלך ממ... הוציא בו הון רב עד אין קץ, והישמעאלים כולם מתקבצים שם בכל יום שישי בחצי היום אומרים התפילות שלהם, והישמעאלים אינם נשמרים ממלאכה רק חצי שעה שעומרים בבית המקרש להתפלל.

למטה מבית המקרש יש עמק יהושפט וגיא בן הינום, ומעבר לעמק יש קבורת זכריה בן ירעיהו הכהן זצ"ל [וסמוך] אליו יש בניין כמו מגרל נקרא יד אבשלום, וחציו מכוסה מאבנים השליכו שם, יען היה המקום בניין אבשלום ומרד באביו, וסמוך לזה הר הזיתים, ומשם [רואים] הר הכרמל וסרום ועמורה וים המלח. ועל הר הזיתים יש מערה גרולה ויפה [ונקברו] בה חגי זכריה ומלאכי ע"ה. רחוק מירושלים עיר הקורש מהלך חצי יום יש קבורת [שמואל] הרמתי זצ"ל, והוא בראש ההר ושם ב"ה יפה והקהל שולחים שמה בכל ש"ק מנורה להעלות נר תמיד. גם קבורת האבות אשר בחברון רחוק מהנה (?...ל) יום ובדרך ההיא יש קבורת רחל ע"ה, ועריין לא הייתי שם, כי הדרכים

אינם בטוחים בעבור הערבי. וזה ימים מעטים בא יהודי הנה מחברון עם כל בני ביתו ולוקח ממנו כל אשר לו. ושמעתי כי בימי חג המצות באים הנה יהודים ממצרים ומרמשק והולכים לחברון וילכו לבטח ואז אעלה עמהם גם אני אם יגזור ה״י אותי בחיים. ואני לא ידעתי להגיד ספורים חרשות כי תמול בואי ולא ארע, ע״כ אבחר בקצור ברורש הזה, ואף כי הרחבתי הסיפור בסיפור אשר אין ראוי לשים לב עליו. גם לא אחשוך פי לדבר אל אצילי בני ישראל ולהוריע כפי מיעוט שכלי המנהג אשר ראוי להתנהג ברוגיאות והרברים הצריכים לכל מי שיבא הנה כפי מה שהשגתי מביאתי פה.

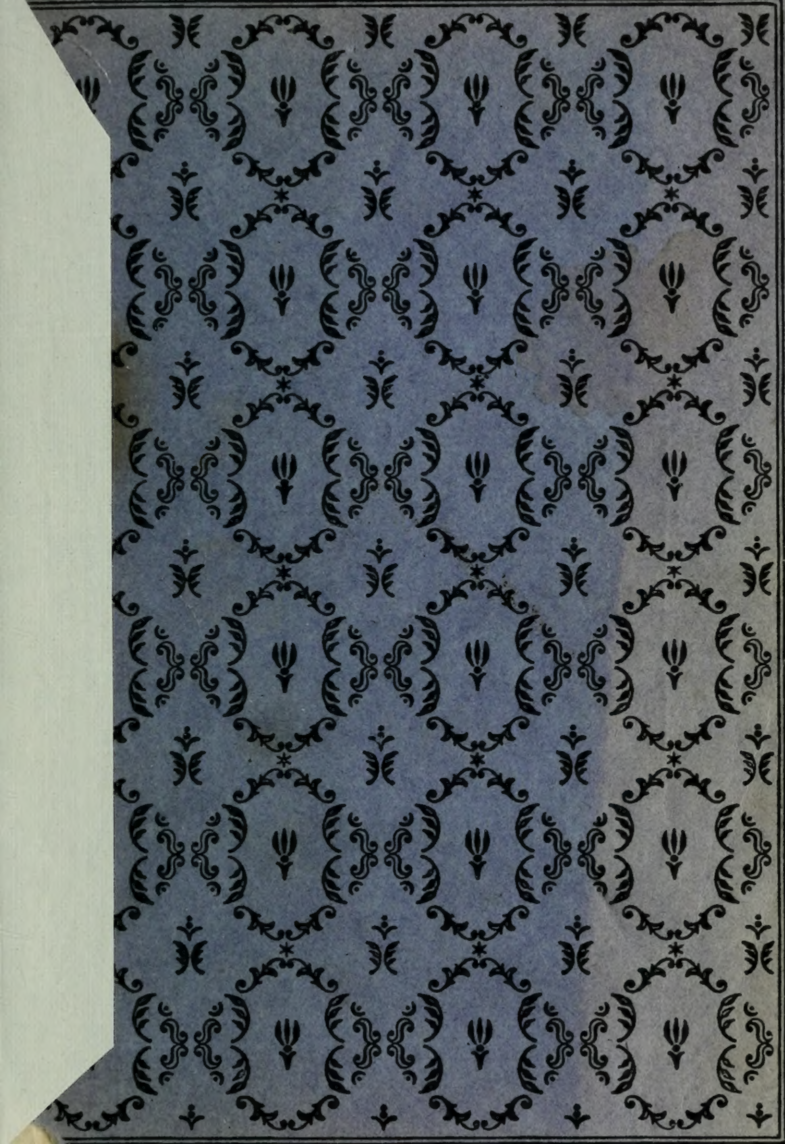
Klal-Druckerei, Berlin.

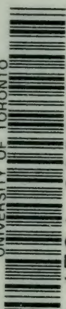
ספריה כללית

זוהי קבוצה של מחברות קטנות, בתבנית קבועה, ספרים חדשים גם ישנים בכל המקצועות השונים של הספרות.

הקבוצה הראשונה של הספריה הכללית מקיפה את המחברות הללו:

1) ר' יהודה הלוי: מבחר שיריו
2) ר' עובדיה מברטנורא: המסע לא"י בשנת רמ"ח
3) א. ל. לוינסקי: מסע לא"י בשנת ת"ת
4) עמנואל הרומי: לקוטים ממחברותיו
5) יוסיפון ליהודים: לקוטי ספורים
6) אגרות גדולי ישראל
7) אגדות עם
8) יצחק ערטער: הצופה לבית ישראל (פרקים נבחרים)
9) פרץ סמולינסקין: עם עולם
10) יהודה ליב גורדון: מבחר שיריו
11) א. ב. גוטלובר: זכרונות
12) ח. נ. ביאליק: אריה "בעל־גוף" (ספור). מהדורא חדשה ומתקנת
13-14) מ. ח. לוצטו: מגדל־עז
15) ק. א. שפירא: מחזיונות בת עמי ועוד
16) נ. ה. וויזל: משירי תפארת
17) ר' נתן הנובר: יון מצולה (גזירות ת"ח)

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00264641 2